

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΟ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΘΕΜΑ: Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (ΑΡΘΡΟ 16,1^Α Σ)
ΤΟΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (1340199900563)

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα του καθορισμού των ορίων των ανεπιφύλακτων ατομικών δικαιωμάτων προκύπτει σε κάθε περίπτωση ερμηνείας και εφαρμογής των αντίστοιχων συνταγματικών διατάξεων. Η άσκηση ενός ατομικού δικαιώματος μη τελούντος υπό νομοθετική επιφύλαξη, δημιουργεί προβληματισμό ως προς το μέχρι που δικαιούται να φτάσει ο φορέας του καθώς και για τις συνέπειες που η ανεπιφύλακτη αυτή άσκηση θα έχει στην κοινωνική ισορροπία.

Ο προβληματισμός αυτός αυξάνεται όταν το παραπάνω ζήτημα τίθεται στα πλαίσια της ελευθερίας της τέχνης, όπως αυτή κατοχυρώνεται στη διάταξη του άρθρου 16 παράγραφος 1 εδάφιο α' του Συντάγματος: «η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες. Η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του κράτους». Και αυτό γιατί η εξεύρεση ορισμού της ίδιας της τέχνης παρουσιάζει μεγάλο βαθμό δυσκολίας, δεδομένου ότι αυτή αποτελεί ανθρώπινη δραστηριότητα που δυσχερώς μπορεί να ενταχθεί σε νομικό πλαίσιο. Η έλλειψη δογματικής ανάλυσης, τόσο από την πλευρά της θεωρίας, όσο και από την πλευρά της νομολογίας¹, οδήγησε κάποιες φορές ως και στην παραγκώνιση, κατά κάποιο τρόπο, της συνταγματικής θεμελίωσης της τέχνης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ΣτΕ 2112/1984 (ΤοΣ, 1985 σελ. 63 επ), με την οποία κρίθηκε ότι οι ρυθμίσεις του νόμου 1218/81 που απαγορεύουν στους μη πτυχιούχους αγιογράφους να ασκήσουν το επάγγελμά τους, αντίκειται στη διάταξη του άρθρου 5 παράγραφος 1 Σ, χωρίς καμία αναφορά στη διάταξη 16 παρ.1^α του Συντάγματος, απεκδυόντας,

¹ Ελάχιστα παραδείγματα προσπάθειας ανάλυσης του ορισμού της τέχνης, βλ. ΕφΘεσσαλ. 1178/72 και ΠλημΛαρ. 3654/86.

ουσιαστικά την αγιογραφία από τον χαρακτηρισμό της ως καλλιτεχνικής έκφρασης.²

Από την άλλη, ανεπιφύλακτο δεν σημαίνει και απεριόριστο ατομικό δικαίωμα, καθώς όρια τίθενται από τους γενικούς δικαιοκούς κανόνες και τις αρχές της κοινωνικής συμβίωσης. Εξ ορισμού, δε, εμφανίζεται ένα πεδίο προστασίας μέσω της συνταγματικής κατοχύρωσης της ελευθερίας της τέχνης που χρήζει αποσαφήνισης. Όλα αυτά, μέσα στα πλαίσια μίας από τις αρχαιότερες εκδηλώσεις της ανθρώπινης ύπαρξης, απόλυτα συνυφασμένης με την μοναδικότητα και την ένταση των ανθρώπινων συναισθημάτων.

B. Ορισμός της τέχνης.

Ως τέχνη χαρακτηρίζεται κάθε ελεύθερη, δημιουργική έκφραση του ανθρώπου, με έργα που διέπονται από αισθητικούς κανόνες και κατά συνέπεια έχουν αισθητικό χαρακτήρα. Τα έργα της τέχνης, προκαλούν τον θαυμασμό για την αισθητική τους τελειότητα ή την αρτιότητα της κατασκευής τους. Αποβλέπουν στην αισθητική έκφραση και στην ικανοποίηση της καλαισθησίας.³ Τα έργα της τέχνης αποτελούν μέσα έκφρασης των εσωτερικών αναζητήσεων του ανθρώπου, απεικονίσεις ορατών ή μη αντικειμένων που στηρίζονται στη μελέτη, τη φαντασία, τη δημιουργικότητα, τη γνώση, την εμπειρία και το ταλέντο του προσώπου που τα δημιουργεί με την καλλιτεχνική και αισθητική μορφοποίηση ενός υλικού αντικειμένου.⁴⁵

² Σ. Βλαχόπουλος, Η ελευθερία της Τέχνης, ΔτΑ 1999 σελ 75.

³ Μπαμπινιώτης, Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, σελ. 1780.

⁴ Χαινετγερ, Η προέλευση του έργου τέχνης, 1986, σελ. 43επ.

Έντονη αμφισβήτηση υπάρχει για το κατά πόσο επιτρέπεται στα πλαίσια του νόμου ορισμός της τέχνης ή αν αντίθετα το νόημα του δικαιώματος αυτό έγκεινται στην απαγόρευση ορισμού, καθώς αυτός από τη φύση του θα περιέχει αξιολογήσεις, θα τοποθετεί αυτόματα εκτός του πεδίου του Σ16 1^α σύμβολα και αντικείμενα για τα οποία οι δημιουργοί τους διατείνονται και διεκδικούν ότι συνιστούν τέχνη.⁶

Σύμφωνα με τα παραπάνω έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες σχετικά με τα κριτήρια που πρέπει να ισχύουν για το χαρακτηρισμό ενός ανθρώπινου δημιουργήματος ως έργου τέχνης και την υπαγωγή του στις αντίστοιχες νομοθετικές ρυθμίσεις. Μία από αυτές υποστηρίζει ότι ως έργο τέχνης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί καταρχήν οτιδήποτε ο ίδιος ο δημιουργός του θεωρεί ως τέτοιο, εκτός αν τούτο έρχεται σε προφανή αντίθεση με τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις, κάτι το οποίο όμως δημιουργεί τον κίνδυνο υπέρμετρης επέκτασης του πεδίου εφαρμογής της διάταξης. Ανάλογη με την παραπάνω είναι η άποψη που υποστηρίζει πως στον παραπάνω ορισμό εμπίπτει οποιοδήποτε δημιούργημα, ανεξάρτητα από τον ειδικότερο τρόπο έκφρασής της, αποκλειόμενης έτσι μίας «επίσημης», «κρατικής» τέχνης. Εξίσου απορριπτέος είναι και ο προσδιορισμός συγκεκριμένης κατεύθυνσης ή ο αποκλεισμός τεχνοτροπιών.⁷

Άλλες απόψεις πού έχουν διατυπωθεί σχετικά με το κατά ποσό ένα έργο εμπίπτει στην από την νόμο προστατευόμενη κατηγορία καλλιτεχνημάτων υποστηρίζουν πως ως άξιο προστασίας είναι ένα δημιούργημα αν εμφανίζει τα εξωτερικά χαρακτηριστικά που ανταποκρίνονται στον ορισμό μίας συγκεκριμένης τέχνης, έτσι

⁵ Βλ. ΣτΕ 16/2003 και ΣτΕ 564/1986 για το χαρακτηρισμό διατηρητέων κτιρίων ως έργων τέχνης.

⁶ Σκούρη, Μία ελευθερία υπό τον άμεσα έλεγχο του κράτους, ΕΕΕυρΔ 1989, σελ 193επ.

ώστε να αποφεύγεται το φαινόμενο του ελέγχου του επιπέδου της τέχνης.⁸ Ένα ακόμα προτεινόμενο κριτήριο αποτελεί το κατά πόσο ένα έργο μπορεί να χαρακτηριστεί ως έργο τέχνης σύμφωνα με την άποψη των ειδικών, κριτικών της τέχνης ή άλλων καλλιτεχνών.

Αυτό που μπορούμε να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα είναι πως σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να τεθεί ποιοτικό κριτήριο στην σύγχρονη τέχνη επιβάλλοντας έτσι μία συγκεκριμένη άποψη περί τέχνης.⁹ Μία δε συνδυασμένη εφαρμογή των ανωτέρω θεωριών θα μπορούσε να οδηγήσει σε ασφαλέστερα κατά περίπτωση συμπεράσματα, καθώς κάποιες φορές προκύπτει αμφισβήτηση ακόμα και όταν η καλλιτεχνική ιδιότητα του κρινόμενου έργου τελεί πέραν πάσης αμφισβήτησης.¹⁰

Γ. Η ελευθερία της Τέχνης στα Ελληνικά Συντάγματα

I. Επαναστατικά Συντάγματα

Τα Συντάγματα της Ελληνικής Επανάστασης, αποτέλεσαν το πολιτικό ιδεώδες για την διαμόρφωση των νεώτερων ελληνικών συνταγμάτων και το θεμέλιο της σύγχρονης δημοκρατίας. Το προεπαναστατικό σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα, δεν κάνει αναφορά στην ελευθερία της Τέχνης, παρόλο που ρητά αναφέρεται το χρέος της πολιτείας να «καταστήσει σχολεία εις όλα τα χωρία δια τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά»¹¹

Στο Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος, που συντάχθηκε κατά την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου το 1821, δεν υπάρχει

⁷ Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2001, σελ. 1003.

⁸ Χρυσόγονος Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα 2002 σελ 309.

⁹ ΕφΘεσσαλ 1178/72 ΠοινΧρον 1972, σελ 769.

¹⁰ ΜονΠρωτΑθ 17115/88

¹¹ Αλίκη Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, Τα ανθρώπινα δικαιώματα στα Συντάγματα της Ελληνικής Επανάστασης, Νομικό Βήμα 1980, σελ 1023 επ.

αναφορά στην Τέχνη, αν και περιλαμβάνει αρκετά δικαιώματα κοινωνικά και πολιτικά. Στα επόμενα Συντάγματα, αυτά του Αστρους (1823) και της Τροιζήνας (1827), γίνεται μεν εκτενέστερη αναφορά σε κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτό της ελευθερίας του τύπου, της έκφρασης και της παιδείας, αλλά και πάλι η τέχνη δεν περιλαμβάνεται σε αυτά.¹²

Μετά τον σχηματισμό του Ελληνικού Κράτους, τα ηγεμονικά Συντάγματα του 1844, 1864 και 1911, αναλυτικότερα σε σχέση με τα ατομικά δικαιώματα, σε συνέχεια των επαναστατικών Συνταγμάτων, δεν περιέχουν διάταξη για την Τέχνη και πάλι, γεγονός που δεν μπορεί να παραβλεφθεί και να προκαλέσει εντύπωση.

II. Η πρώτη αναφορά της Τέχνης, ως προστατευομένου δικαιώματος στο Ελληνικό Σύνταγμα.

Η διάταξη του άρθρου 16 παράγραφος 1^α του Συντάγματός μας, για πρώτη φορά εμφανίζεται στο Σύνταγμα του 1927 με πρωτοβουλία του Αλ. Παπαναστασίου, εισαχθείσα στο άρθρο 21 του Συντάγματος αυτού, κατά απομίμηση όμοιας διάταξης του άρθρου 142 του Συντάγματος της Βαϊμάρης¹³. Αλλά και στο σχέδιο του συντάγματος του 1946 και συγκεκριμένα στο άρθρο 8 της Επιτροπής του Β' Ψηφίσματος, υπήρχε αναφορά στο ανωτέρω δικαίωμα, η οποία τελικά δεν τελεσφόρησε.¹⁴

Ανεξάρτητα, πάντως, από την σχετική χρονική καθυστέρηση εισαγωγή της προστασίας της Τέχνης, αναμφισβήτητο είναι ότι η αντίστοιχη διάταξη έχει ελληνικές ρίζες, ανταποκρινόμενη στις γνήσιες παραδόσεις του ελληνικού πνεύματος.

¹² Α. Σβώλος, Η Συνταγματική ιστορία της Ελλάδος, Τα ελληνικά Συντάγματα 1822-1975/1986, σελ. 107επ., Στοχαστής, 1998.

¹³ Δ.Κόρσος, Η ελευθερία της τέχνης, της επιστημονικής ερεύνης και της διδασκαλίας κατά το σχέδιον του νέου Συντάγματος, σελ 159, Μελέτες, 1992.

Δ. Περιεχόμενο του δικαιώματος.

Ι.α- Ελευθερία καλλιτεχνικής συνείδησης.

Η τέχνη, ως έκφραση του καλλιτεχνικού πιστεύω του ατόμου μέσω της οποίας μεταφέρει ιδέες και αντιλήψεις, συναισθήματα και εμπειρίες δεν θα μπορούσε παρά να αποτελεί τον καλύτερο τρόπο εξωτερίκευσης της συνείδησης του καλλιτέχνη. Η ελευθερία της καλλιτεχνικής συνείδησης επιτρέπει στον φορέα του δικαιώματος να την χρησιμοποιεί ως τέχνη που εντάσσεται στην υπηρεσία της πολιτικής (στρατευμένη τέχνη), ως αυτοσκοπό, με πίστη στην αυτονομία του έργου τέχνης πέρα από κάθε χρηστική ή κοινωνική λειτουργικότητα (τένχη για την τέχνη) είτε ως μέσο εξωτερίκευσης των προσωπικών του συναισθημάτων.

β- Ελευθερία έκφρασης καλλιτεχνικής συνείδησης.

Όλα τα παραπάνω, βέβαια, μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα από τη διδασκαλία της καλλιτεχνίας, την υποστήριξη και διάδοση συγκεκριμένης τεχνοτροπίας ή την παραγωγή έργων συγκεκριμένης «καλλιτεχνικής τάσης». Καθώς δεν μπορεί να υπάρχει «επίσημη» τέχνη σε ένα δημοκρατικό και φιλελεύθερο πολίτευμα, δεν μπορεί να αποκλειστεί καμία καλλιτεχνική σχολή, ως τρόπος έκφρασης της καλλιτεχνικής συνείδησης, να θεωρηθεί ως μη αποδεκτή ούτε η χρήση της αυτή καθαυτή να αποκλείσει τον χαρακτηρισμό ενός δημιουργήματος ως έργου τέχνης.

Η ελευθερία έκφρασης καλλιτεχνικής συνείδησης, ως πνευματική έκφραση σκοπεύει στον αποκλεισμό της επέμβασης του κράτους τόσο στο περιεχόμενο, όσο και στον τρόπο έκφρασης. Έτσι, κατά τη διάρκεια της δικτατορικής περιόδου αντικείμενο

¹⁴ Δ. Κόρσος, ο.π.

δικαστικής δίωξης και λογοκρισίας υπήρξαν μεταξύ άλλων το «Μηδέ ο Χριστός μηδέ ο Μαρξ» του Ζαν Φρανσουά Ρεβ'λε, το «Αρμένισμα» του Μένη Κουμανταρέα, το «Εγώ ειμί ο κύριος ο θεός σου» του Νόκου Κάσδαγλη, το «Σώμα» και τα «Καλιαρντά» του Ηλία Πετρόπουλου και «Το μεγάλο μας τσίρκο» του Ιάκωβου Καμπανέλη.^{15'16}

γ- Ελευθερία παραγωγής και κυκλοφορίας έργων τέχνης.

Η έκδηλωση αυτή του δικαιώματος στην ελευθερία της τέχνης αντιμετωπίζεται από διπλή σκοπιά, τόσο αυτή του δημιουργού, όσο και από αυτή του φιλότεχνου κοινού.

ι. Ελευθερία διάδοσης.

Ο καλλιτέχνης έχει δικαίωμα να παράγει απεριόριστο αριθμό έργων τέχνης μέσω των οποίων κάνει ευρύτερα γνωστές απόψεις ή νοοτροπίες, τεχνοτοποιίες ή κατευθύνσεις, καθιστώντας τα έργα προσιτά στο κοινό. Η προστασία της διάδοσης των καλλιτεχνιμάτων είναι διάχυτη και σε άλλα νομοθετήματα, όπως ο Ποινικός Κώδικας, καθώς η αφαίρεση έργου τέχνης, κειτεθειμένου σε δημόσια θέα, μέσω μίας έκθεσης ή συλλογής εμπεριέχει μεγαλύτερη απαξία για τον νομοθέτη από την αντίστοιχη πράξη τελεσθείσα εις βάρος ιδιώτη.¹⁷ Το δικαίωμα αυτό για διάθεση στο κοινό, αποσκοπεί στην επικοινωνία του καλλιτέχνη με το κοινό και περιλαμβάνεται στην προστασία που παρέχει το άρθρο 16 1^α του Συντάγματος.

Επιπλέον η μη προστασία της διάδοσης του καλλιτεχνικού έργου θα αποτελούσε ανεπίτρεπτο περιορισμό της κανονιστικής εμβέλειας του ατομικού δικαιώματος της ελευθερίας της τέχνης.¹⁸

¹⁵ Βλαχόπουλος, Η ελευθερία της τέχνης, ΔτΑ 1999, σελ. 89

¹⁶ Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 26-5-1996, Λογοκρισία στο χώρο της τέχνης.

¹⁷ Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό μέρος, Σάκκουλας, 2001.

¹⁸ Δαγτόγλου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, σελ.918.

Σε αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή προστατευόμενο αγαθό ήταν η δημιουργία του καλλιτεχνικού έργου, η εν λόγω συνταγματική διάταξη θα καθίστατο κενή περιεχομένου. Και τούτο, διότι σπανιότατα η κρατική εξουσία θα έχει κάποιο λόγο να παρεμποδίσει τη διαδικασία δημιουργίας του καλλιτεχνικού έργου. Μία «άσεμνη», «αντιδημοκρατική», «βλάσφημη» κλπ τέχνη, η οποία παραμένει στον ιδιωτικό χώρο του καλλιτέχνη και δεν γίνεται αντιληπτή από το κοινό, είναι «ακίνδυνη» και ελάχιστα ενδιαφέρει την κρατική εξουσία. Εκεί αντίθετα που το κράτος παρεμβαίνει περιοριστικά και, συνεπώς, εκεί όπου υφίσταται ανάγκη συνταγματικής προστασίας, είναι η διάδοση του αποτελέσματος της καλλιτεχνικής δημιουργίας.¹⁹

Βέβαια γεγονός είναι ότι οι περιορισμοί της ελευθερίας της τέχνης για λόγους προστασίας άλλων συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, είναι εντονότερη στο στάδιο της διάδοσης απ' ότι στο στάδιο της δημιουργίας του έργου. Αναλογιζόμενοι, δε, απολυταρχικά καθεστώτα και την σχετικά με την τέχνη πολιτική τους, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι μόνη η εγγύηση του ατομικού δικαιώματος του καλλιτέχνη προς αισθητική δημιουργία δεν αρκεί για να εξασφαλίσει την ελευθερία της τέχνης, αλλά απαραίτητη είναι η επέκταση της προστασίας και στην σφαίρα διαδόσεως του καλλιτεχνήματος.²⁰

ιι. Ελευθερία πρόσβασης του κοινού στα έργα.

Από την άλλη, καθένας δικαιούται να έχει πρόσβαση στα έργα της τέχνης. Για τον λόγο αυτό έχει χαρακτηριστεί παράνομη ως αντικείμενη στο Ευρωπαϊκό δίκαιο, κυβερνητική απόφαση που ορίζει συγκεκριμένα κριτήρια για την είσοδο των πολιτών σε

¹⁹ Βλαχόπουλος, ο.π. σελ 87, υποσημείωση 33.

μνημεία τέχνης και μουσεία, όπως επίσης και ο καθορισμός υψηλής τιμής εισητηρίου που δεν επιτρέπει την ελεύθερη πρόσβαση σε όλους τους πολίτες.²¹ Το δικαίωμα αυτό για διάθεση στο κοινό, αποσκοπεί στην επικοινωνία του καλλιτέχνη με το κοινό και περιλαμβάνεται στην προστασία που παρέχει η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1^α του Συντάγματος.

II. Τέχνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης – Ελευθερία της Τέχνης στα πλαίσια της τεχνολογικής εξέλιξης.

Οι ραγδαίες εξελίξεις στο χώρο της επικοινωνίας και των μέσων μαζικής ενημέρωσης σε συνδυασμό με την εισαγωγή νέων τρόπων προσέγγισης της τέχνης μέσω καινούριων τεχνολογιών, έθεσαν προβληματισμούς για το κατά πόσο τα προϊόντα που προκύπτουν από τις παραπάνω διαδικασίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως καλλιτεχνικά έργα. Απευθυνόμενα σε ευρύ κοινό, τα «τηλεοπτικά» καλλιτεχνήματα, λόγω της ραδιοτηλεοπτικής έκρηξης, επέβαλλαν νέους τρόπους έκφρασης και διεκδικούν τον χαρακτηρισμό του έργου τέχνης, με ότι αυτός συνεπάγεται. Τα «σήριαλ» της νέας εποχής, μπορούν άραγε να ενταχθούν στα έργα τέχνης και μήπως αυτό θα οδηγούσε στην ανεπίτρεπτη καθιέρωση ποιοτικών κριτηρίων; Το ζήτημα είναι ερριζόμενο.²²

III. Μη προστατευόμενες πράξεις.

α- Αυθαίρετη επέμβαση σε υλικά αγαθά τρίτων. Ειδικότερα το graffiti.

²⁰ Κόρσος, Το νομικό όριο της ελευθερίας της τέχνης (Απόφαση Mephisto του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου), σελ.181, Μελέτες, 1992.

²¹ Απόφαση C-388/01 Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Τμήμα 6^ο.

²² Βλ. Μον.Πρωτ.Αθ. 10519/2001

Τα όσα εκτέθηκαν παραπάνω, δεν πρέπει να οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οποιαδήποτε πράξη, σχετιζόμενη με τη δημιουργία και τη διάδοση ενός καλλιτεχνικού έργου, προστατεύεται σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 16 παράγραφος 1^α του Συντάγματος. Κάποιες φορές παρατηρείται άκριτη υπαγωγή μίας ανθρώπινης δραστηριότητας στο προστατευόμενο πεδίο της ανωτέρω διάταξης καθώς και υπέρμετρης επέκτασης του πεδίου εφαρμογής της. Έτσι, ο συντακτικός νομοθέτης δεν θέλησε να εξαιρέσει το πεδίο της τέχνης από την εφαρμογή εκείνων των νομοθετικών διατάξεων, οι οποίες δεν σχετίζονται με το «επικίνδυνο» για την εξουσία περιεχομένου του καλλιτεχνικού έργου.

Κατά τρόπο ανάλογο ο συντακτικός νομοθέτης δεν θέλησε να νομιμοποιήσει την αυθαίρετη επέμβαση του καλλιτέχνη στα υλικά έννομα αγαθά τρίτων προσώπων, όσο απαραίτητη κι αν είναι η οικειοποίηση ξένων έννομων αγαθών για την πραγμάτωση των καλλιτεχνικών του σχεδίων. Η αυθαίρετη κατάληψη του οικοπέδου ενός τρίτου προσώπου για την πραγματοποίηση ενός happening ή το graffiti στους τοίχους μίας ξένης οικίας χωρίς τη συναίνεση του ιδιοκτήτη, δεν τυχάνουν συνταγματικής προστασίας, και τούτο, όχι επειδή υπερτερεί το έννομο αγαθό της ιδιοκτησίας έναντι της ελευθερίας της τέχνης, αλλά επειδή δεν υφίσταται πράξη που να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 16 παράγραφος 1^α του Συντάγματος.²³ Ειδικά σε σχέση με το graffiti, μία έκφραση των τελευταίων χρόνων, μπορούν να ειπωθούν διάφορα, ανάλογα από την οπτική που τα εξετάζουμε. Τα Graffiti της δεκαετίας '80 και '90, τινάζουν στον αέρα την χρωματική ουδετερότητα και ομοιομορφία που επιβάλλουν τα σχολικά τους κτίρια, σπάνε τα όρια της γκριζας εκπαιδευτικής τους φυλακής, και αμφισβητούν στην πράξη το ρόλο του χρώματος και της τέχνης,

σαν μιας περιττής πολυτέλειας, για να ασχολείται μαζί της μια περιθωριακή ελίτ, των σαλονιών και των galleries.²⁴ Στα graffiti χρησιμοποιούνται κάποια σπρέι και αερογράφοι, που δίνουν τη δυνατότητα για μεγάλη ταχύτητα στην εκτέλεση και ευνοούν έτσι την πρακτική του χτυπάω, και φεύγω, περνώντας έτσι ένα πολυσήμαντο ιδεολογικό μήνυμα: Είναι λέξη που ξεφεύγει εντελώς από την καθώς πρέπει ορολογία του σχολείου και του μαθήματος των εικαστικών και δηλώνει ότι οι δημιουργοί του χτυπήματος, έρχονται σε ευθεία σύγκρουση με το κατεστημένο του σχολείου, δηλώνει την εξέγερση απέναντι στην γκριζα, ουδέτερη, χρωματική ομοιομορφία και μιζέρια των σχολικών χώρων, αλλά και των υπόλοιπων χώρων της πόλης: η "απόλυτη αρμονία του γκρι" τινάζεται στον αέρα, δηλώνει τέλος την εξέγερση ενάντια στην ανωνυμία και την παραγωγή εν σειρά μαθητών σαν τυποποιημένα βιομηχανικά προϊόντα: το (χτύπημα) των graffiti -άδων είναι πριν από όλα υπογραφή: υπάρχω, είμαι εδώ, έχω όνομα, και τη συλλογικότητα την βιώνω μέσα απ' την ατομικότητα μου. Με τα δικά τους τα λόγια: "Χτύπα παντού το όνομα σου, δείξε τους πως είσαι εδώ, κάνε αισθητή την παρουσία σου" ²⁵ Αυτή η ανατρεπτική έκφραση της νέας εποχής δεν μπορεί να θεωρηθεί απεριόριστη, όσο και να αποτελεί μέσω εξωτερίκευσης των σκέψεων της νεολαίας. Για το λόγο αυτό έχει γίνει δεκτή στους τοίχους των σχολείων, όχι όμως και σε ιδιοκτησία τρίτων.

Οι ανωτέρω αναπτύξεις δε σημαίνουν ότι κάθε καλλιτεχνική δραστηριότητα, η οποία προσβάλλει άλλα έννομα αγαθά, δεν καταλαμβάνεται από το προστατευόμενο πεδίο της ελευθερίας της

²³ Βλαχόπουλος, ο.π σελ. 89επ.

²⁴ Νατάσα Αγγελοπούλου, Το graffiti στα σχολεία, www.paremvasis.gr

²⁵ Ιωσηφίδης Κ., (1991), Αθήνα - Οξύ, Το graffiti στην Ελλάδα/ το χρώμα της πόλης, σελ. 66).

τέχνης. Μία τέτοια εκδοχή δεν θα ανταποκρινόταν στη βούληση του συντακτικού νομοθέτη και θα συνιστούσε υπέρμετρο περιορισμό του κανονιστικού περιεχομένου του εν λόγω ατομικού δικαιώματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύγκρουση μεταξύ ελευθερίας της τέχνης και προστασίας της νεότητας. Στο προστατευόμενο πεδίο της ελευθερίας της τέχνης ανήκουν και τα καλλιτεχνικά έργα, τα οποία λόγω του περιεχομένου τους ενδέχεται να προκαλέσουν βλάβη στην ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας των ανηλίκων. Η επιβολή στον καλλιτέχνη της υποχρέωσης να εκφράζεται μόνο με εκείνα τα θέματα, τα οποία δεν μπορούν να προκαλέσουν βλάβη στους ανηλίκους θα ήταν ασφαλώς αντισυνταγματική. Η «ακίνδυνη» – από άποψη θεματολογίας και περιεχομένου – τέχνη δεν είναι πια ελεύθερη.

β- Παρεπόμενες υποχρεώσεις του καλλιτέχνη.

Ο συντακτικός νομοθέτης δεν θέλησε να εξαιρέσει το πεδίο της τέχνης από την εφαρμογή εκείνων των νομοθετικών διατάξεων, οι οποίες δεν σχετίζονται με το «επικίνδυνο» για την εξουσία περιεχόμενο του καλλιτεχνικού έργου. Για το λόγο αυτό, ο ιδιοκτήτης ενός θεάτρου δεν μπορεί να επικαλεσθεί υπέρ αυτού το ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας της τέχνης, με το σκοπό να αποφύγει την τήρηση των νομοθετικών διατάξεων που αφορούν την πυρασφάλεια και την υγιεινή στους χώρους του θεάτρου. Στην περίπτωση αυτή, δεν τίθεται καν ζήτημα εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 16, 1^α Σ. και η προσφυγή σε μία στάθμιση συμφερόντων (ανάμεσα στην ελευθερία της τέχνης, αφενός, και τη δημόσια υγεία, αφετέρου) δεν είναι απαραίτητη.²⁶ Και αυτό γιατί ο καλλιτέχνης δεν είναι *legibus solutus* αλλά υπόκειται στο γενικώς ισχύον δίκαιο. Ο αρχιτέκτονας, για παράδειγμα, δεν απαλλάσσεται

από την ανάγκη άδειας οικοδομήσεως με μόνη την επίκληση της δημιουργίας έργου τέχνης, ο ζωγράφος δεν μπορεί να ζωγραφίζει στους τοίχους ξένων σπιτιών, οι ηθοποιοί δεν μπορούν να εκτελούν θεατρικά έργα σε κοινόχρηστους χώρους ούτε να διαταράσσουν (όταν δεν έχουν ειδική γι'αυτό άδεια) την νυχτερινή ησυχία σε περιοχή κατοικιών η νοσηλευτηρίων.²⁷

Ε.Φορείς και διάσταση του δικαιώματος.

I. Φορείς.

α- Τα φυσικά πρόσωπα ως φορείς του δικαιώματος στην ελευθερία Τέχνης. Ο ανήλικος. Ο αλλοδαπός και ο ανιθαγενής.

Στο Σύνταγμα δεν περιλαμβάνεται διάταξη που να ορίζει πότε ένα φυσικό πρόσωπο έχει την ικανότητα να είναι φορέας ενός θεμελιώδους δικαιώματος, ούτε της ελευθερίας της τέχνης συγκεκριμένα. Όλα τα φυσικά πρόσωπα λοιπόν μπορούν να είναι φορείς του δικαιώματος αυτού, χωρίς περιορισμούς και εξαιρέσεις. Ακόμα και ο νεκρός μπορεί να θεωρηθεί, κατά κάποιο τρόπο, φορέας του δικαιώματος, καθώς ο θάνατος δεν αποτελεί πάντοτε το χρονικό τελικό όριο της συνταγματικής προστασίας. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 29 του Ν. 2121/93 για την πνευματική ιδιοκτησία, τα δικαιώματα του δημιουργού του έργου (περιουσιακό και ηθικό) ως αποκλειστικά και απόλυτα διαρκούν όλη τη ζωή του δημιουργού και 70 χρόνια μετά το θάνατό του, ενώ μετά τη λήξη της διάρκειας

²⁶ Βλαχόπουλος, ο.π σελ. 90επ.

²⁷ Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, σελ.924

αυτής, μόνο το Κράτος μπορεί να επέμβει για να ασκήσει οροσμένες από τις εξουσίες του ηθικού δικαιώματος.²⁸

Διαφορετικό πρόβλημα προκύπτει σε σχέση με την ικανότητα του ανηλίκου να ασκήσει αυτοπροσώπως το δικαίωμα του στην τέχνη. Εδώ θα πρέπει να θεωρηθεί ότι οι διατάξεις για την δικαιοπρακτική ικανότητα και την ενηλικίωση (128-129 ΑΚ και 1350 ΑΚ) δεν μπορούν να εφαρμοστούν κατά τρόπο απόλυτο, λόγω της φύσης του δικαιώματος, αλλά απαραίτητο είναι να ληφθούν υπ'όψη οι δυνατότητες και το συμφέρον του ανηλίκου που επικαλείται το δικαίωμα αυτό.

Το Σύνταγμα, επίσης, θεσπίζει σε αρκετές διατάξεις του πως η παρεχόμενη σε αυτό προστασία αφορά κάθε άνθρωπο και όχι μόνο τους Έλληνες υπηκόους με διατυπώσεις όπως «καθένας έχει δικαίωμα» «όλοι απολαμβάνουν» κλπ.²⁹ Έτσι φορέας του δικαιώματος της ελευθερίας της Τέχνης, όπως προκύπτει από την ερμηνεία του κειμένου του Συντάγματος είναι κάθε άνθρωπος, όχι μόνο ο Έλληνας αλλά και ο αλλοδαπός και εκείνος που δεν έχει καμία ιθαγένεια. Ειδικά στην χώρα μας, όπου εισρέει και εγκαθίσταται μεγάλος αριθμός αλλοδαπών ή διαβιούν μειονότητες, τα δικαιώματα των αλλοδαπών μεταβάλλονται σε πεδίο σύγκρουσης συμφερόντων, ιδεολογιών και πολιτικών πρακτικών. Για τους λόγους αυτούς, ο αλλοδαπός έχει δικαίωμα μέσω της τέχνης, να εκφράσει πολιτικές, ιδεολογικές του ανησυχίες, να διαδίδει έθιμα της χώρας του και να διακηρύττει τα πιστεύω του. Και αυτό γιατί το Σύνταγμα παρέχει προστασία χωρίς διάκριση εθνικότητας και χωρίς εξαιρέσεις.

²⁸ Δ. Καλλινίκου, Πνευματική Ιδιοκτησία και Συγγενικά Δικαιώματα, σελ 17, Σάκκουλας 200.

²⁹ Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ, Θεμελιώδη Δικαιώματα-Γενικό Μέρος, σελ.146, Σάκκουλας 1988.

β- Η κοινωνική ομάδα ως φορέας του δικαιώματος.

Η δράση των μελών μίας κοινωνίας δεν είναι μόνο ατομική, αλλά μπορεί να είναι και συλλογική. Έτσι, με τη συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας της τέχνης συντελείται όχι μόνο η διασφάλιση της ιδιωτικής ζωής αλλά και η κατοχύρωση του ρόλου τόσο του πολίτη, όσο και της κοινωνίας. Έτσι τα άτομα που στιγμιαία ομαδοποιούνται για να παρακολουθήσουν μία θεατρική παράσταση, μία μουσική συναυλία ή μία εικαστική έκθεση, αποκτούν ενιαία βούληση και μετέρχονται στο δικαίωμα ελεύθερης πρόσβασης στην τέχνη, δικαίωμα που όπως προαναφέρθηκε ανήκει στο βασικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 16 παράγραφος 1^α.

γ- Τα νομικά πρόσωπα.

Το νομικό πρόσωπο ή η ένωση προσώπων, δεν εμποδίζεται από τη φύση καταρχήν να επικαλεστεί θεμελιώδη δικαιώματα. Σε αναφορά προς την τέχνη, η οποία συνυφαίνεται με την ανθρώπινη φύση, άσκηση του δικαιώματος σε αυτήν μπορεί να γίνει μόνο από φυσικά πρόσωπα. Δικαιώματα όμως επί των έργων τέχνης, ιδιοκτησιακού περιεχομένου ή γενικότερα εκμετάλλευσης μπορούν να ασκηθούν και από νομικά πρόσωπα, όπως εκδοτικοί οίκοι, εταιρίες κινηματογραφικής παραγωγής, φωνογραφικές εταιρίες κλπ.³⁰

II. Διάσταση δικαιώματος.

α- Αμυντική διάσταση

1. Κατά του Κράτους.

Η ελευθερία της τέχνης προστατεύεται ως αμυντικό και με την έννοια αυτή ως απόλυτο δικαίωμα και κατά πρώτο λόγο

στρέφεται κατά του κράτους. Από τον ορισμό και μόνο της τέχνης και την μη επιτρεπτή θέση από την πλευρά του κράτους κριτηρίων για τον χαρακτηρισμό ενός έργου ως έργου τέχνης, προκύπτει ότι ελευθερία της τέχνης και δημοκρατικό πολίτευμα βαίνουν παράλληλα. Δεν είναι τυχαίο ότι ολοκληρωτικά καθεστώτα περιορίζουν την ελευθερία της τέχνης και επιβάλλουν επίσημους τρόπους έκφρασης.

Δεν στρέφεται το δικαίωμα αυτό μόνο ενάντια στην κρατική εξουσία αυτή καθαυτή αλλά και σε κάθε είδους δημόσια εξουσία με αποτέλεσμα ο πολίτης να προστατεύεται πλήρως από κάθε είδους κρατική παρέμβαση κατά την άσκηση του δικαιώματός του.

11. Κατά των ιδιωτών.

Το δικαίωμα αυτό ενεργοποιείται και κατά των ιδιωτών, είτε αυτοί βρίσκονται σε σχέση υπεροχής σε σχέση με τον φορέα του δικαιώματος, είτε ασκούν οποιαδήποτε μορφή εξουσίας πάνω του, είτε κι αν βρίσκονται σε ισότιμη σχέση ιδιωτικού δικαίου με αυτόν. Έτσι ο καλλιτέχνης δεν μπορεί να υποχρεωθεί από τον αντισυμβαλλόμενο του ιδιώτη σε καλλιτεχνική δημιουργία, ούτε μπορεί να περιοριστεί από αυτόν κατά την άσκηση του δικαιώματός του, με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου η καλλιτεχνική δημιουργία θίγει θεμελιώδη δικαιώματα του τρίτου.

β- Προστατευτική διάσταση.

Εκτός από την αμυντική διάσταση το Σύνταγμα αναγνωρίζει και την προστατευτική διάσταση του δικαιώματος στην τέχνη. Το προστατευτικό δικαίωμα στρέφεται προς το κράτος και ενεργοποιεί την επέμβασή του για την προστασία της τέχνης από διάφορες

³⁰ Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2001,σελ 1003.

απειλές. Στα πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη σημασία έχει η κρατική δραστηριοποίηση για την προστασία της τέχνης από εταιρίες ή άλλες οργανωμένες δυνάμεις που επιβάλλονται μονοπωλιακά ή ολογοπωλιακά στην καλλιτεχνική αγορά επηρεάζοντας έτσι την εξέλιξη της τέχνης προς ορισμένες κατευθύνσεις.

γ- Διεκδικητική διάσταση.

Υποχρέωση του κράτους για ανάπτυξη και προαγωγή της τέχνης. Υποχρέωση για εξασφάλιση της ελευθερίας της τέχνης.

Το Σύνταγμα δεν αρκείται στην προστασία της τέχνης αλλά κατοχυρώνει και την διεκδικητική διάσταση του δικαιώματος. Έτσι το κράτος έχει υποχρέωση να στηρίζει την ανάπτυξη και την προαγωγή της τέχνης με κάθε πρόσφορο μέσο και σε κάθε ευκαιρία. Σχολικά προγράμματα, εκδηλώσεις, εκθέσεις, ελεύθερη προσβαση σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες σε θέατρα και άλλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις είναι μόνο μερικά απο τα μέσα με τα οποία το κράτος μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη και την προαγωγή της τέχνης.

Η προβολή της τέχνης μέσω κρατικών δραστηριοτήτων αλλά και η ενίσχυση ιδιωτικών πρωτοβουλιών είναι απόλυτα συνυφασμένη με τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος και την συνταγματικά προβλεπόμενη υποχρέωση του κράτους.

Ενώ το κράτος οφείλει καταρχήν να αφήνει ελεύθερη την καλλιτεχνική δημιουργία χωρίς διακρίσεις και περιορισμούς, η επιλεκτική χορήγηση παροχών είναι ως έν ασημείο αναπόφευκτη ως προς την εκπλήρωση της θετικής υποχρέωσής του για ανάπτυξη και προαγωγή τους. Είναι προφανές ότι οι διαθέσιμοι πόροι είναι περιορισμένοι και επομένως δεν μπορεί να χρηματοδοτηθεί κάθε

είδος και κάθε δημιουργός τέχνης, οφείλεται όμως να τηρείται η αρχή της ισότητας.³¹

ΣΤ. Περιορισμοί της ελευθερίας της τέχνης.

I. Η χωρίς επιφύλαξη νόμου συνταγματική κατοχύρωση της Ελευθερίας της Τέχνης.

Η κατοχύρωση της ελευθερίας της τέχνης στο Σύνταγμα γίνεται χωρίς την επιφύλαξη του νόμου, κατοχυρώνεται δηλαδή απόλυτα, χωρίς όμως να σημαίνει πως κινδυνεύει. Κινδυνεύει από ιδεολογικούς και ψυχολογικούς καταναγκασμούς, από παρεμβλάσεις δηλαδή της εξουσίας στη διαδικασία διαμόρφωσης της καλλιτεχνικής συνείδησης. Από την άλλη, δεν μπορεί η απόλυτη κατοχύρωση της ελευθερίας της Τέχνης να αναιρέσει τη βασική ισορροπία που στηρίζει την έννομη τάξη.

II. Έννοια περιορισμού του δικαιώματος ελευθερίας της τέχνης: επιτρεπτοί και μη επιτρεπτοί περιορισμοί.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα δεσμεύουν όλα τα κρατικά όργανα που είναι κατά ρητή συνταγματική επιταγή (άρθρο 25 παράγραφος 1β) υποχρεωμένα να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκησή τους. Καμία κρατική λειτουργία λοιπόν δεν μπορεί να περιορίσει τη χρήση της ελευθερίας εφόσον εμπίπτει στο πεδίο προστασίας τυ θεμελιώδους δικαιώματος, χωρίς ο περιορισμός ή η δυνατότητα της θέσπισης ή επιβολής του περιορισμού να προκύπτουν από το ίδιο το σύνταγμα.³² Οι περιορισμοί των θεμελιωδών δικαιωμάτων πρέπει

³¹ Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα, 2002, σελ.308.

³² Δ. Τσάτσος, ο.π σελ.231.

να προκύπτουν άμεσα ή έμμεσα, πάντως όμως με σαφήνεια, από το ίδιο το κείμενο του τυπικού συντάγματος.³³

Έτσι, περιορισμός του δικαιώματος στην ελευθερία της τέχνης, είναι κάθε πολιτειακή πράξη η οποία απαγορεύει ή εμποδίζει ή περιορίζει την πραγμάτωση της ελευθερίας αυτής, που εμπίπτει στο συνταγματικά κατοχυρωμένο πεδίο προστασίας. Ο περιορισμός, υπό ορισμένες προϋποθέσεις που προκύπτουν αποκλειστικά και μόνο από το σύνταγμα, είναι θεμιτός. Εφόσον οι προϋποθέσεις αυτές συντρέχουν, ο επιβαλλόμενος περιορισμός αποτελεί παραβίαση του θεμελιώδους δικαιώματος και είναι αντισυνταγματικός. Όταν η κρατική εξουσία είτε με νόμο είτε με διοικητική πράξη είτε με δικαστική απόφαση παραβιάσει το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα, τότε ο φορέας του έχει δικαίωμα για παροχή έννομης προστασίας (άρθρο 20, παράγραφος 1) κάτω από τις ειδικότερες ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις που θεσπίζει η έννομη τάξη.

Στην έννοια του συνταγματικά επιτρεπτού αλλά και ανεπίτρεπτου περιορισμού του δικαιώματος στην ελευθερία της τέχνης ανήκει ι)κάθε πράξη της πολιτείας που αποσκοπούσε απευθείας στον περιορισμό, ή αποτέλεσα αντανakλαστική του συνέπεια, ιι)κάθε πράξη της πολιτείας είτε ο συντελούμενος περιορισμός είναι άμεσος ή και έμμεσος και ιιι)κάθε πράξη της πολιτείας είτε υλική είτε νομική.³⁴

Σύμφωνα με τα παραπάνω, επιτρεπτοί περιορισμοί της ελευθερίας της τέχνης θα είναι όσοι καθιερώνονται για λόγους προστασίας άλλων έννομων αγαθών, εφόσον και αυτά τυγχάνουν συνταγματικής προστασίας. Έτσι, είναι αναμφισβήτητη η παραδοχή ότι η ελευθερία της τέχνης μπορεί να περιοριστεί για

³³ Γ. Παπαδημητρίου, Ελευθερία της αποδημίας, 1976, σελ. 61.

³⁴ Τσάτσος, ο.π σελ. 233επ.

λόγους προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 2 παράγραφος 1 Σ). Παρόλο αυτά όμως δεν επιλύεται και τι ζήτημα ποιες είναι οι πράξεις εκείνες που προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και δικαιολογούν περιορισμούς και κατά την άσκηση του ανεπιφύλκτου αυτού δικαιώματος.³⁵

Μπορούμε επίσης να πούμε ότι κάθε δικαίωμα χαρακτηρίζεται ειδικό ή γενικό έναντι κάποιου άλλου και από το χαρακτηρισμό αυτό συμπεραίνουμε ποίο θα περιοριστεί. Έτσι η λευθερία της Τέχνης δεν μπορεί να περιοριστεί έναντι της ελευθερίας εκδήλωσης της γνώμης, καθώς η πρώτη είναι *lex specialis* έναντι της δεύτερης και αντίστοιχα η κατοχύρωση της ανάπτυξης της προσωπικότητας είναι *lex generalis* έναντι της λευθερίας της Τέχνης.³⁶

Συμπερασματικά, η ελευθερία της τέχνης δεν περιορίζεται από τον κοινό νομοθέτη γιατί αυτό θα οδηγούσε στην σχετικοποίηση και έτσι στην ευρεία αποδυνάμωση του δικαιώματος. Δεκτοί είναι μόνο οι ενυπάρχοντες ή συμφυείς περιορισμοί. Αυτονόητο, επίσης, όριο του δικαιώματος είναι τα ατομικά δικαιώματα των άλλων.

II. Γενικοί περιορισμοί

α- κατάχρηση δικαιώματος.

Η έννοια της κατάχρησης κατά το άρθρο 25 παράγραφος 3 του Συντάγματος, περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου το δικαίωμα ασκείται πρόδηλα για σκοπό διαφορετικό από εκείνον για τον οποίο έχει θεσπισθεί.³⁷ Το πρόδηλο της κατάχρησης σημαίνει ότι ο αλλοτριος σκοπός πρέπει να καθίσταται εμφανής από γεγονότα

³⁵ Βλαχόπουλος, ο.π σελ.92.

³⁶ Αθ. Ραΐκος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Β', Τα θεμελιώδη δικαιώματα, Τεύχος Α', 1984, σελ.199επ.

εξωτερικά υπαρκτά και αδιαμφισβήτητα και όχι να τεκμητιώνεται με βάση ψυχολογικές κρίσεις και διαγνώσεις.³⁸

Χαρακτηριστικό παράδειγμα καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της Τέχνης, αποτελεί το ιστορικό της απόφασης του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, γνωστής ως απόφασης *Mephisto*. Στην υπόθεση αυτή, τέθηκε το θέμα, μέχρι ποιού ορίου επιτρέπεται η ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος της Τέχνης, χωρίς αυτή να καταλήγει σε κατάχρηση και ως εκ τούτου σε καταπάτηση δικαιωμάτων τρίτων. Η εν λόγω απόφαση δέχτηκε ότι δεν μπορεί η ελευθερία της Τέχνης να παράσχει νομικό άσυλο σε παραμορφώσεις του ηθικού κατόπτρου κάποιου προσώπου και ότι η έκφραση κριτικής υπό τη μορφή του έργου τέχνης δίνει μεν τη ευχέρεια για βαθύτερες αναλύσεις, όχι όμως και το δικαίωμα για κατάχρηση της εξουσίας αυτής.³⁹ Έτσι, θα λέγαμε ότι ενυπάρχει ένας εσωτερικός περιορισμός στο ίδιο το δικαίωμα, που αποτρέπει την καταχρηστική άσκησή του με την αναφορά σε συγκεκριμένα πρόσωπα και καταστάσεις, συναγομένων έτσι «ομοιοτήτων» με πρόσωπα υπαρκτά.

β.ευθύνη του φορέα του δικαιώματος. Το νομικό βάρος της άσκησης του δικαιώματος.

Κάθε αναγνωριζόμενη ελευθερία, ακόμα και αυτή της Τέχνης, κατακυρώνεται υπερ των προσώπων με το βάρος, της ευθύνης. Και η τέχνη έχει το τρομερό προνόμιο να ανήκει στις υπεύθυνες λειτουργίες. Η τελολογική ερμηνεία και αντίληψη της ελευθερίας της τέχνης και η συστηματική τοποθέτησή της στο πλαίσιο της έννομης τάξης, οδηγεί στο πόρισμά ότι η ελευθερία της

³⁷ Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, 2^η έκδοση, Σάκκουλας 2002, σελ.72.

³⁸ Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τομ. Γ', 1988, σελ. 281.

³⁹ Κόρσος, *Μέλετες*, Το νομικό όριο της ελευθερίας της τέχνης, 1992, σελ.176επ.

τέχνης διασφαλίζεται με το νομικό βάρος της άσκησης αυτής με την προσήκουσα ευθύνη.⁴⁰

Ζ. Συρροή και σύγκρουση της ελευθερίας της Τέχνης με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα.

I. Συρροή

α. Έννοια συρροής.

Μία συγκεκριμένη ανθρώπινη δραστηριότητα – ατομική και συλλογική- δεν ανταποκρίνεται ούτε πάντα αλλά ούτε κατά κανόνα στους τύπους της δραστηριότητας που προβλέπουν οι αφηρημένοι κανόνες δικαίου. Έτσι, και στο πλαίσιο της ελευθερίας της τέχνης μία δραστηριότητα εμπίπτει, καθολικά η εν μέρη τόσο σε αυτό όσο και σε άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, το δε ερώτημα είναι πίο ισχύει για να κρίνει την σύνθετη δραστηριότητα.⁴¹

β. Ειδικότερες περιπτώσεις συρροής.

Παράδειγμα συρροής του δικαιώματος στην ελευθερία της τέχνης με άλλα συνταγματικά δικαιώματα είναι το εξής. Ένας ζωγράφος δημιουργεί πίνακες που εκφράζουν τις πολιτικές του πεποιθήσεις. Έχουμε συρροή της ελευθερίας εκδήλωσης της γνώμης και ελευθερίας της τέχνης, όπου επικρατεί η δεύτερη.

Πρόβλημα σχεδόν μόνιμης συρροής συντρέχει μεταξύ του άρθρου 5 παράγραφος 1 και του άρθρου 16 παράγραφος 1^α. Έτσι, η διάταξη αυτή που κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και την συμμετοχή στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή έχει μία γενική μορφή που θα επρέπε να υποχωρεί σε εφαρμογή της πιο εξιδεικευμένης διάταξης του άρθρου 16, 1^α.

⁴⁰ Κόρσος, ο.π σελ.188.

Έτσι και το σκεπτικό της ΣτΕ 2112/84 όπου έκρινε αντισυνταγματική διάταξη με βάση το 5,1 και όχι το 16,1^α.⁴²

II. Σύγκρουση

α. Ελευθερία της Τέχνης και οικονομική ελευθερία. Σύμβαση έργου με καλλιτέχνη. Δημιουργία στα πλαίσια εργασιακής σχέσης.

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία της τέχνης και την ελευθερία των συμβάσεων, όχι ως αλληλοσυγκρουόμενα, αλλά ως αρμονικά ασκούμενα δικαιώματα. Η ελευθερία της τέχνης ως συνταγματικό δικαίωμα, κατοχυρώνεται σε όλα τα επίπεδα ζωής, επομένως και στον συναλλακτικό χώρο. Η ελευθερία των συμβάσεων πράγματι δεν μπορεί να καταργεί την ελευθερία της τέχνης. Αυτό όμως σημαίνει, ότι αντικείμενο της σύμβασης δεν μπορεί να είναι αυτό καθαυτό το περιεχόμενο της ελευθερίας της τέχνης και όχι ότι αντικείμενο της σύμβασης δεν μπορεί να είναι το προϊόν της τέχνης, το οποίο ως πράγμα περιέχει οικονομική αξία και είναι επομένως εμπορεύσιμο αγαθό, δηλαδή θεμιτή παροχή. Η ελευθερία της τέχνης δεν είναι μόνο ελευθερία της δημιουργίας, δεν είναι μόνο ελευθερία του καλλιτέχνη, αλλά και ελευθερία των άλλων να προτιμούν και να απολαμβάνουν ένα συγκεκριμένο είδος τέχνης.

Η παραγγελία έργου τέχνης, σύμφωνα με τους κανόνες συγκεκριμένης τεχνοτροπίας, περιέχει οπωσδήποτε δεσμεύσεις της ελευθερίας της τέχνης, ως ελευθερίας καλλιτεχνικής δημιουργίας. Πρόκειται όμως όχι για προσβολή, αλλά για απλό περιορισμό θεμελιώδους δικαιώματος, καθόσον αποτελεί αντικειμενικά

⁴¹ Δημήτρης Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Γ' Θεμελιώδη δικαιώματα Γενικό μέρος, 1988, σελ289.

αναγκαίο όρο για την εκπλήρωση θεμιτής παροχής, βρίσκεται δηλαδή σε σχέση αντικειμενικής αιτιώδους συνάφειας με το αντικείμενο παροχής, βρίσκεται δηλαδή σε σχέση αντικειμενικής αιτιώδους συνάφειας με το αντικείμενο της σύμβασης, με αυτή την ίδια τη φύση και το περιεχόμενο της θεμιτής παροχής. Η συμβατική υποχρέωση (απλός περιορισμός) του καλλιτέχνη να ζωγραφίσει τον πίνακα σύμφωνα με συγκεκριμένη τεχνοτροπία, αντιστοιχεί στην συμβατική υποχρέωση του εργοδότη να καταβάλει το ποσό που συμφωνήθηκε. Πρόκειται δηλαδή για αμοιβαίους απλούς περιορισμούς, απλές υποχρεώσεις της ελευθερίας της τέχνης και της οικονομικής ελευθερίας, που αποτελούν αναγκαίους όρους για την εκπλήρωση της παροχής και της αντιπαροχής. Εφόσον λοιπόν πρόκειται για απλό περιορισμό της ελευθερίας της τέχνης, δεν υπάρχει ζήτημα σύγκρουσης της σύμβασης προς την αντίστοιχη διάταξη του Συντάγματος.

Άλλο όμως είναι το ζήτημα, κατά πόσο μπορεί να εξαναγκαστεί ο καλλιτέχνης με συμβατικό όρο να δημιουργήσει οπωσδήποτε έργο τέχνης, σύμφωνα με τους κανόνες συγκεκριμένης τεχνοτροπίας. Η συμβατική δέσμευση δεν είναι από τα πράγματα δυνατή, καθόσον το έργο τέχνης είναι αποτέλεσμα πνευματικής δημιουργίας. Αν ο καλλιτέχνης τελικά δεν μπορεί να εκπληρώσει τον όρο, αποτελεί λόγο λύσης της σύμβασης.⁴³

Ζήτημα τίθεται για το κατά πόσο ο δημιουργός του έργου τέχνης, μπορεί να ασκήσει όλες τις εξουσίες που πηγάζουν από το δικαίωμα του, ακόμα και αν η παραγωγή του έργου έγινε από μισθωτούς σε εκτέλεση σύμβασης εργασίας. Αρχικός δικαιούχος της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ο δημιουργός⁴⁴, ενώ η αυτοδίκαιη μεταβίβαση στον εργοδότη των εξουσιών εκείνων απ'ο

⁴² ΤοΣ 1985, σελ 63επ, 2112/1984.

⁴³ Α. Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου ΙΙΙ, 2001, σελ. 1004.

περιουσιακό δικαίωμα που είναι αναγκαίες για την εκπλήρωση του σκοπού της σύμβασης, επιφέρει εξισορρόπηση συμφερόντων. (N.2121/1993, άρθρο 8)⁴⁵

β. Ελευθερία της Τέχνης και Θρησκευτική ελευθερία. Προσβολή θρησκευτικής συνείδησης μέσω έργων τέχνης.

Δικαιούται η τέχνη να είναι αιρετική, να προκαλεί τη μικροαστική ηθική ή αισθητική, να σοκάρει, ακόμα και να ενοχλεί; Οσο μεγαλύτερη η ενόχληση τόσο σημαντικότερο το όφελος, ιδιαίτερα σε μια εποχή που καταναλώνει με σνομπ αυταρέσκεια εικόνες χωρίς ν' αποκτά βαθύτερο δεσμό μ' αυτές. Αν υπάρχει θρησκευτική τέχνη -από τον Bach ως τον Rouault-, γιατί να μην υπάρχει και αντιθρησκευτική ή, έστω, κριτική του κρατούντος δόγματος; Πράγμα που εξάλλου συνέβη με τον Nietzsche αλλά και τον Picabia ή τον Breton. Στους «Αδελφούς Καραμαζόφ», ο μεγάλος ιεροεξεταστής, όταν επιστρέφει Εκείνος και ο λαός παραληρεί, αποφασίζει να τον ξανασταυρώσει επειδή του διασαλεύει την τάξη που κατέκτησε με τόσο κόπο. Είναι βλάσφημος ο Ντοστογιέφσκι;

Κατ' ουσίαν οι συγγραφείς ή οι ζωγράφοι καταπιάνονταν κριτικά με κάποια αρχετυπικά σύμβολα, αναφερόμενοι στην, κοσμική, εξουσία που αυτά ασκούν στις μάζες. Στο κάτω κάτω, τον Σταυρό φορούσαν οι αιμοσταγείς Σταυροφόροι που κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη το 1204, τον Σταυρό κράδαιναν οι ισπανοί

⁴⁴ Βλ. ΜονΠρωτΑθ 3445/2002, Διαδικασία Ασφαλιστικών Μέτρων

⁴⁵ Δ. Καλλινίκου, Πνευματική Ιδιοκτησία και Συγγενικά Δικαιώματα, 2000, σελ.74.

κονκισταδόρες όταν επέβαλαν γενοκτονία στους ιθαγενείς της Βόρειας και Νότιας Αμερικής.

Με αφορμή την πρόσφατη έκθεση Outlook στα πλαίσια της πολιτιστικής ολυμπιάδας και τις έντονες διαμαρτυρίες για τον προκλητικό πίνακα του de Cordier, το θέμα γίνεται επίκαιρο και αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τον Σταυρό χρησιμοποίησαν με προκλητικό τρόπο και οι αναρχικοί «βασιλόφρονες» Gilbert and Georges μόλις δύο χρόνια πριν στον ίδιο χώρο απ' όπου αποκαθλώθηκε ο de Cordier, στην multi media κατασκευή τους «Shitty» του 1994. Ενώ στο έργο «Human Shits» οι ίδιοι παρουσιάζονται γυμνοί εν μέσω περιπωμάτων. Το 1865 η «Ολυμπία» του Μανέ, μια ξαπλωμένη γυμνή γυναίκα που κοιτάει τον θεατή κατάματα ενώ δέχεται τ' άνθη του εραστή της, προκαλεί αληθινό σκάνδαλο, με την αυτοκράτειρα Ευγενία ν' αποχωρεί απ' το επίσημο Salon αηδιασμένη. Κι όμως. Η «Ολυμπία» με τον επιθετικό ρεαλισμό της και τη «χειροποίητη» φόρμα της, επρόκειτο να γίνει το παλλάδιο των μοντερνιστών και να την υπερασπιστεί σθεναρά ο Εμίλ Ζολά. Το 1606 ο Caravaggio ολοκληρώνει την περίφημη «Κοίμηση της Θεοτόκου» (σήμερα στο Λούβρο) παραγγελία των κληρικών της Santa Maria della Scala. Ως μοντέλο της Παναγίας ο «σκανδαλοποιός» ζωγράφος χρησιμοποίησε το πτώμα μιας νεαρής πόρνης που βρέθηκε πνιγμένη στον Τίβερη. Ο ανυποχώρητος ρεαλισμός του, όσο ενοχλούσε το θρησκευτικό αίσθημα των συγχρόνων του άλλο τόσο γοήτευε με τη δυναμική ανατροπή των στερεοτύπων. Ο ανατρεπτικός φωτογράφος πάλι Peter Joel Witkin φωτογραφίζει αιρετικά την «Rest after the passion» (1992) και ο Francis Bacon πλάθει τρεις αιμάσσουσες μέσα σε βλέννες και σπέρμα φιγούρες στην προσωπική του «Σταύρωση» (1944), το κορυφαίο κατά τη γνώμη μου έργο της Tate Modern, το οποίο

αποδοκιμάστηκε βάνουσα όταν πρωτοπαρουσιάστηκε. Τα εικαστικά έργα όμως μπορούν να προκαλούν και με «ύβρεις» φραστικές. Την περασμένη άνοιξη, ο Βλάσης Κανιάρης έδειξε στο Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού στη Ν. Υόρκη το βαθιά απαισιόδοξο έργο του «Ό,τι θέλει ο λαός, από πίσω κι από εμπρός». Όσοι οι υποκριτές, ας ενοχληθούν. Η νεαρή Χρυσή Τσιώτα επίσης με μια σύνθεση του 2001 θ' αναφέρεται στην «κοιλότητα του αφαλού» της Μπουμπουλίνας, εννοώντας πως, εκτός από ηρώιδα και εθνική προπαγάνδα, η Λασκαρίνα υπήρξε και γυναίκα.⁴⁶

Τα παραπάνω παραδείγματα είναι χαρακτηριστικά της προκλητικότητας που μπορεί να αποκτήσει ένα έργο τέχνης σε περίπτωση που εμπεριέχεται στη θεματολογία του σύμβολο θρησκευτικής πίστης. Το όριο που πρέπει να τεθεί βρίσκεται στην ευθιξία των «πιστών» ή μήπως σε αντικειμενικά κριτήρια με βάση τον σεβασμό που αξιώνει κάθε θρησκευτική ιδεολογία. Στην περίπτωση της ταινίας «Ο Τελευταίος πειρασμός», η ποινική δίωξη για καθύβριση θρησκευύματος (199ΠΚ) έγινε ύστερα από αναφορές πολιτών, όπως και στην περίπτωση του παραπάνω πίνακα.⁴⁷

γ. Ελευθερία της Τέχνης και Δημόσια αιδώς. Ειδικά η πορνογραφία και η νομική πραγματική πραγματικότητα. Άσεμνα θεάματα και κινηματογράφος.⁴⁸

⁴⁶ «Απογευματινή», 16 Δεκεμβρίου 2003, «Σκάνδαλα, Outlook και Υποκρισία».

⁴⁷ ΜονΠρωτΑθ. 17115/88, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, 1989, σελ.216επ.

⁴⁸ Σχετικά με τον ορισμό του άσεμνου βλ. ΟΛΑΠ 1162/79, ΑΠ Τμ.Ε' 482/83, ΑΠ Τμ.Ε' 1448/84 και ΑΠ. Τμ. Ε' 1831/84

Στην σύγχρονη εποχή της καταναλωτικής κοινωνίας και του ευδαιμονισμού, όπου σαν βασική επιδίωξη προβάλλεται η υλική ευτυχία για όλους, ή καλύτερα η αγορά ευτυχίας από όλους, είναι δύσκολο να μιλά κανείς για το σεμνό και το άσεμνο. Βέβαια, μόνο ο ελεύθερος και αυτεξούσιος πολίτης μπορεί να δημιουργεί έργα πολιτισμού. Στην πνευματική σφαίρα δημιουργική ανάπτυξη δεν νοείται έξω από το άτομο. Προβάλλεται όμως το αυτονόητο ερώτημα εάν η πολιτεία πρέπει και μέχρι ποίου μπορεί να επεμβαίνει στη σφαίρα ελευθερίας του ατόμου. Πράγματι γίνεται γενικά δεκτό ότι η ατομική ελευθερία πρέπει να φθάνει εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου. Δεν πρέπει δηλαδή να προσβάλλει τα δικαιώματα άλλου.

Εκτός από τον γενικό αυτό περιορισμό, αυτονόητος είναι και άλλος ειδικότερος περιορισμός, που προέρχεται από την ίδια την αιτία για την οποία αναγνωρίζεται η ελευθερία στο άτομο. Και αυτό δεν είναι απλό σχήμα λόγου, αφού, όπως αναφέρθηκε, η ελευθερία αναγνωρίζεται σαν πηγή της δημιουργικότητάς του. Στο όνομα λοιπόν της ελευθερίας και της δημιουργικότητας αυτής είναι επιτρεπτό να καθορίζονται ορισμένα όρια στην απόλυτη ελευθερία του ατόμου για χάρη των άλλων, της οικογενείας και της πολιτείας.

Εκτός από το άρθρο 16 παράγραφος 1^α του Συντάγματος, υπάρχει ειδικά και η σύμβαση της Γενεύης της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1923 για τα άσεμνα δημοσιεύματα που κύρωσε η Ελλάδα με το ν. 4311/1929. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης αυτής, τα συμβαλλόμενα μέρη συμφώνησαν να λαμβάνουν κάθε μέτρο για την καταδίωξη και τιμωρία κάθε άτομο που θα γίνει ένοχος κολάσιμης πράξης αναφορικά με την παρασκευή, κατοχή, εισαγωγή, μεταφορά και εξαγωγή άσεμνων συγγραμμάτων, σχεδίων, εικόνων, ζωγραφιάς, κινηματογραφικών ταινιών κλπ με σκοπό εμπορίας ή έκθεσης.

Η. Η ελευθερία της Τέχνης στα πλαίσια του Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, δεν κάνει ευθεία αναφορά στην ελευθερία της τέχνης, προβλέπει όμως στο άρθρο 10 την ελευθερία της έκφρασης. Αυτή εξασφαλίζεται τόσο με την ελευθερία της γνώμης όσο και με την αναζήτηση πληροφοριών.

Στην περίπτωση του «Κόκκινου βιβλίου του μαθητή» το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το περιθώριο εκτιμήσεως με βάση το άρθρο 10 ΕΣΔΑ παρείχε τη δυνατότητα στις βρετανικές αρχές να κρίνουν το βιβλίο αυτό, που απευθυνόταν στους μαθητές, δηλαδή σε ευαίσθητη και άξια προστασίας μερίδα του πληθυσμού, υπερέβαινε τα ανεκτά όρια της δημόσιας ηθικής. Κατά το Δικαστήριο, οι βρετανικές αρχές απαγορεύονται στην κυκλοφορία του ενήργησαν λελογισμένα και με καλή πίστη. Συγχρόνως τάχθηκε με την άποψη ότι απέχουμε ακόμα από την διαμόρφωση μίας ενιαίας ευρωπαϊκής αντίληψης περί ηθικής.⁴⁹

Θ. Συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Συμπερασματικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως η έλλειψη γενικά αποδεκτού ορισμού που να καλύπτει όλες τις εκφάνσεις της τέχνης, δεν εμποδίζει τον ερμηνευτή και εφαρμοστή του δικαίου να αποδώσει ή όχι την καλλιτεχνική ιδιότητα σε ένα έργο. Η ένταξη ενός έργου σε μία συγκεκριμένη τεχνοτροπία ή σχολή, η ελεύθερη δημιουργία ως εκδήλωση της προσωπικότητας του καλλιτέχνη και η διά αυτής επικοινωνία από αισθητικής απόψεως, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια για την

⁴⁹ Ε. Ρούκουνας, Διεθνής Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 1995, σελ. 185επ.

απόδοση ή μη της καλλιτεχνικής ιδιότητας, σε συνδυασμό με την απαγόρευση χρησιμοποίησης ποιοτικών κριτηρίων.

Στο προστατευόμενο, εξάλλου, πεδίο του δικαιώματος περιλαμβάνεται τόσο η δημιουργία όσο και η διάδοση των καλλιτεχνικών έργων, χωρίς αυτή να συνεπάγεται αυθαίρετη επέμβαση στα υλικά αγαθά τρίτων και χωρίς να επεκτείνεται αυτό στην εφαρμογή νομοθετικών διατάξεων που δεν σχετίζονται με το περιεχόμενο του καλλιτεχνικού έργου.

Παράλληλα, η χωρίς επιφύλαξη συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας της τέχνης, οδηγεί στο συμπέρασμα πως αυτή μπορεί να υποχωρήσει μόνο εν όψει άλλων συνταγματικώς προστατευόμενων έννομων αγαθών. Αυτό δεν σημαίνει πως κάποια έννομα αγαθά υπερτερούν a priori άλλων, αλλά θα πρέπει να λάβει χώρα μία πρακτική εναρμόνιση των συγκρουόμενων έννομων αγαθών, ώστε να διατηρήσουν και τα δύο την κανονιστική τους εμβέλεια. Η εναρμόνιση αυτή αποτελεί υποχρέωση του κοινού νομοθέτη, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την επίλυση της σύγκρουσης μεταξύ ελευθερίας της τέχνης και προστασίας της νεότητας. Όταν, όμως, η σύγκρουση δεν έχει επιλυθεί από τον ίδιο το νομοθέτη, είναι αναπόφευκτη η στάθμιση συμφερόντων προκειμένου να διαπιστωθεί ποίο από τα έννομα αγαθά υπερτερεί σε κάθε περίπτωση. Τα κριτήρια για την απαιτούμενη στάθμιση θα πρέπει να εντοπισθούν στην βαρύτητα της επέμβασης της ελευθερίας της τέχνης σε άλλα έννομα αγαθά και στην ένταση του περιορισμού της ελευθερίας της τέχνης.

Το ζητούμενο, βέβαια, είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αποχής του κράτους από το εν λόγω πεδίο. Στην αναγκαιότητα αυτή ανταποκρίνεται η θέσπιση πλουραλιστικά οργανωμένων επιτροπών, οι οποίες καλούνται να αποφανθούν επί ζητημάτων ου σχετίζονται με την τέχνη. Διερεύνηση χρειάζεται, βέβαια, τόσο ο

τρόπος οργάνωσης, όσο και η λειτουργία των επιτροπών αυτών και η ένταση του δικαστικού ελέγχου των αποφάσεών τους.⁵⁰

⁵⁰ Βλαχόπουλος, ο.π σελ.114.

1. ΣτΕ 16/2003 Γ.Α. κατά ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2112/6182/8.11.01 Απόφασης του Υπουργού Πολιτισμού περί χαρακτηρισμού κτιρίου ως έργου τέχνης και κατά συνέπεια διατηρητέου.
2. ΣτΕ 564/1986 Χ.Χ κατά Γ/71/9829/11.2.82 Απόφασης της Υπουργού Πολιτισμού για το χαρακτηρισμό ως έργου τέχνης κτιρίου.
3. Μον.Πρωτ.Αθηνών 10519/01 Α.Σ κατά ραδιοτηλεοπτικού σταθμού
4. ΟΛ.ΑΠ 1162/79 Β.Λ. κατά εκδότη άσεμνου καλλιτεχνικού εντύπου.
5. ΑΠ 546/1983 Ε'Τμημ. για τον χαρακτηρισμό βιβλίου ως άσεμνου.
6. ΑΠ 1448/84 Ε'Τμημ. προβολή άσεμνης ταινίας και χαρακτηρισμός της ως έργου τέχνης.
7. ΑΠ 1831/84 Ε'Τμημ. άσεμνα έργα τέχνης και εμπορία τους.
8. Μον. Πρωτ.Αθ. 3445/02 (Ασφ. Μέτρα) Πνευματική ιδιοκτησία και τι υπάγεται στην προστασία του νόμου 2121/93.
9. C- 288/01 Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ιταλικής Δημοκρατίας για την απαγόρευση δυσμενών διακρίσεων εισόδου σε χώρους καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος.
10. Εφ.Θεσσ1178/72 μηνυόμενοι Μ.Κ και Δ.Κ για κυκλοφορία έργου που δεν χαρακτηρίζεται ως έργο τέχνης.
11. Πλημ Λαρ. 3654/86 αποχαρακτηρισμός ζωγραφικού πίνακα ως έργου τέχνης λόγω του περιεχομένου του.
12. Μον. Πρωτ.Αθ. 17115/88 (Ασφ.Μέτρα) Ιερωμένος, θεολόγος και οκτώ χριστιανικά σωματεία κατά εταιρίας εισαγωγής και εκμετάλλευσης κινηματογραφικών ταινιών για την προβολή της ταινίας « Ο Τελευταίος Πειρασμός».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βενιζέλος, Η ραδιοτηλεοπτική έκρηξη. Συνταγματικά πλαίσια και νομοθετικές επιλογές.
2. Γαρουφαλιά, Τα εικαστικά έργα και η νομική τους προστασία.
3. Δαγτόγλου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα.
3. Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου.
4. Ιωσηφίδης, Το graffiti στην Ελλάδα.
5. Καλλινίκου, Πνευματική ιδιοκτησία και συγγενικά δικαιώματα.
6. Κόρσος, Μελέτες.
7. Κόρσος, Τύπος και ραδιοτηλεόραση.
8. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας.
9. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος.
10. Παπαδημητρίου, Ελευθερία της αποδημίας.
11. Ράικος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου.
12. Ρούκουνας, Διεθνής Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
13. Σβώλος, Η Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδος, Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1975/86.
14. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο.
15. Χάιντεγκερ, Η προέλευση του έργου τέχνης.
16. Χουβαρδάς, Η ελευθερία της διδασκαλίας της τέχνης και της επιστήμης και η συμμετοχή των φοιτητών εις την διοίκηση του Πανεπιστημίου.
17. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα.

ΝΟΜΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Αρμενόπουλος.
2. Δικαιώματα του Ανθρώπου.
3. Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου.

4. Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου.
5. Νομικό Βήμα.
6. Ποινικά χρονικά.

ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΤΥΠΟΣ

1. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία.
2. Απογευματινή.

INTERNET

1. [www. paremvasis. Gr](http://www.paremvasis.gr)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Σελίδα

<u>A.Εισαγωγή</u>	2
<u>B.Ορισμός της Τέχνης</u>	3
<u>Γ.Ελευθερία της Τέχνης στα Ελληνικά Συντάγματα</u>	5
I. Επαναστατικά συντάγματα.....	5
II. Η πρώτη αναφορά της Τέχνης ως προστατευόμενο δικαίωμα σε Ελληνικό Σύνταγμα.....	6
<u>Δ.Περιεχόμενο του δικαιώματος</u>	7
Iα. Ελευθερία καλλιτεχνικής συνείδησης.....	7
β. Ελευθερία έκφρασης καλλιτεχνικής συνείδησης.....	7
γ. Ελευθερία παραγωγής και κυκλοφορίας έργων τέχνης.....	8
ι. Ελευθερία διάδοσης.....	8
ιι. Ελευθερία πρόσβασης του κοινού στα έργα τέχνης.....	9
II. Τέχνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης – Ελευθερία της Τέχνης στα πλαίσια της τεχνολογικής εξέλιξης.....	10
III. Μη προστατευόμενες πράξεις.....	10
α. Αυθαίρετη επέμβαση σε υλικά αγαθά τρίτων. Ειδικότερα το graffiti.....	10
β. Παρεπόμενες υποχρεώσεις του καλλιτέχνη.....	13
<u>E.Φορείς και διάσταση του δικαιώματος.</u>	14
I. Φορείς.....	14

α. Τα φυσικά πρόσωπα ως φορείς του δικαιώματος στην ελευθερία της Τέχνης. Ο ανήλικος. Ο αλλοδαπός και ο ανιθαγενής.....	14
β. Η κοινωνική ομάδα.....	16
γ. Τα νομικά πρόσωπα.....	16
II. Διάσταση.....	17
α. Αμυντική διάσταση του δικαιώματος.....	16
ι. Κατά του κράτους.....	16
ιι. Κατά των ιδιωτών.....	17
β. Προστατευτική διάσταση.....	17
γ. Διεκδικητική διάσταση.....	18
ι. Υποχρέωση του κράτους για ανάπτυξη και παραγωγή της τέχνης. Υποχρέωση για εξασφάλιση της ελευθερίας της τέχνης.....	18
<u>ΣΤ. Περιορισμοί της ελευθερίας της Τέχνης</u>	19
I. Η χωρίς επιφύλαξη νόμου συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας της Τέχνης.....	19
II. Γενικοί περιορισμοί.....	21
α. Κατάχρηση δικαιώματος.....	21
β. Ευθύνη του φορέα του δικαιώματος.....	22
<u>Z. Συρροή και σύγκρουση της Ελευθερίας της Τέχνης με άλλα δικαιώματα</u>	23
I. Συρροή.....	23
α. Έννοια συρροής.....	23
β. Ειδικότερες περιπτώσεις συρροής.....	23
II. Σύγκρουση.....	24

α. Ελευθερία της τέχνης και οικονομική ελευθερία. Σύμβαση έργου με καλλιτέχνη. Δημιουργία στα πλαίσια της εργασιακής σχέσης.....	24
β. Ελευθερία της τέχνης και θρησκευτική ελευθερία. Προσβολή θρησκευτικής συνείδησης μέσω έργων τέχνης.....	26
γ. Ελευθερία της τέχνης και δημόσια αιδώς. Πορνογραφία και νομική πραγματικότητα. Άσεμνα θεάματα και κινηματογράφος.....	28

<u>Η. Η ελευθερία της Τέχνης στο Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο</u>	29
--	----

<u>Θ. Συμπερασματικές παρατηρήσεις</u>	30
---	----

<u>Νομολογία Εθνικών και Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων</u>	33
--	----

<u>Βιβλιογραφία</u>	76
----------------------------------	----

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Δικαστήριο: ΜΟΝΟΜΕΛΕΣ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ
Τόπος: ΑΘΗΝΑ
Αριθ. Απόφασης: 10519
Έτος: 2001

Κείμενο**Απόφασης**

Σύμφωνα με τη διάταξη της παρ. 2 άρθρου 14 Σ, ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται. Κατά τις διατάξεις του άρθρου 15 Σ: "1. Οι προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις του προηγούμενου άρθρου δεν εφαρμόζονται στον κινηματογράφο, τη φωτογραφία, τη ραδιοφωνία και κάθε άλλο παρεμφερές μέσο μετάδοσης λόγου ή παράστασης. 2. Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του κράτους". Σκοπό δε έχουν την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης. Πρέπει, πάντως, να εξασφαλίζεται η ποιοτική στάθμη των εκπομπών που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή τους και η πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας. Η λειτουργία ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, αποτελούσα αντικείμενο εντόνου κρατικού ενδιαφέροντος, ανάγεται σε θέμα γενικότερου δημοσίου συμφέροντος. Η έννοια του γενικού συμφέροντος στην περίπτωση αυτή, ταυτίζεται με τις αρχές του προεκτεθέντος άρθρου 15 Σ (αντικειμενικότητα, πολυμέρεια, υψηλή ποιοτική στάθμη), αφ' ετέρου δε παραπέμπει στην έννοια της δημοσίας υπηρεσίας, αντικείμενο της οποίας καθίσταται με το άρθρο αυτό (15 Σ) και η ραδιοτηλεοπτική εκπομπή. Πολύ πιο διακριτική, αλλ' εξίσου προβληματική είναι η παρεμβολή της έννοιας του γενικού συμφέροντος, ιδίως όταν τίθενται ζητήματα σχετικά με τις εκφάνσεις της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Σ) ή της προσωπικής ελευθερίας (παρ. 3). Οι ειδικότερες μορφές της προσωπικής ελευθερίας, σύμφωνα με το περιεχόμενο της παρ. 3 άνω άρθρου 5 Σ ταξινομούνται σε δύο μέρη: α. Στην "προσωπική ασφάλεια" και β. Στην "προσωπική ελευθερία", αντίστροφη έννοια της οποίας είναι η έννοια 1. της στέρησης της προσωπικής ελευθερίας, δηλ. η παρεμπόδιση του να προβάλλεται και 2. του περιορισμού της προσωπικής ελευθερίας (έννοια δεσμευτική: π.χ. απαγόρευση διαμονής κ.λπ.).

Τα προσωπικά δικαιώματα μαζί με τα ατομικά δικαιώματα αναγνωρίζονται στη δημοκρατία ως

θεμελιώδη δικαιώματα. Το πρόβλημα των εγγυήσεων για την τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι πολύ γενικό και εμπίπτει στο ευρύ θέμα των εγγυήσεων της τήρησης του Συντάγματος. Ένα θεμελιώδες δικαίωμα κινδυνεύει από 3 κατηγορίες ενδεχομένων παραβάσεων: 1. Η πρώτη κατηγορία παραβάσεων, πηγή της έχει κινδύνους εξωτερικούς. 2. Η δεύτερη πηγή παραβάσεων ή διακινδυνεύσεως, είναι ο ίδιος ο φορέας του δικαιώματος, δηλ. ο δικαιούχος. Αυτό συμβαίνει σε δύο περιπτώσεις: α. Όταν αντί να γίνεται χρήση γίνεται κατάχρηση του θεμελιώδους δικαιώματος και β. Αν γίνει δεκτό πως ο φορέας δικαιούται να παραιτηθεί απ' αυτό. Μία τρίτη πηγή κινδύνων για την ακριβή τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων βρίσκεται στις περιπτώσεις συρροής και σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Η σύγχρονη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου δεν δέχεται - και εύλογα - τη νομική δυνατότητα παραίτησης από τα θεμελιώδη δικαιώματα (αρχή αναπαλλοτριώτου των θεμελιωδών δικαιωμάτων). Εύστοχα ο Γ. Μιχαηλίδης - Νουάρος, μελετώντας τη σύγκρουση του δικαιώματος επί του ιδιωτικού βίου με το δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου, δέχεται τη θεωρία της συγκεκριμένης στάθμισης των αγαθών. Η στάθμιση αυτή, κατά τον συγγραφέα, συντελείται τόσο σε ένα επίπεδο αντικειμενικό, με βάση τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις, όσο και σε ένα επίπεδο υποκειμενικό, που προσδιορίζεται από τη βούληση του ενδιαφερομένου ατόμου. Η στάθμιση οφείλει να αναζητήσει την όσο το δυνατό αποτελεσματικότερη προστασία και των δύο συγκρουόμενων δικαιωμάτων (αρχή της πρακτικής αρμονίας).

Εξάλλου, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 914-919 ΑΚ, χωρεί αξίωση αποζημιώσεως από αδικοπραξία, με απαραίτητη προϋπόθεση: την υπαιτιότητα, τη ζημία και την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου συμπεριφοράς και ζημίας. Περαιτέρω, πράξεις διαταρακτικές της προσωπικότητας (προσβολή προσωπικότητας 57 ΑΚ) μπορεί να αφορούν οποιαδήποτε από τα αγαθά, τα οποία συνθέτουν την προσωπικότητα του ατόμου (δηλ. σωματικά αγαθά, ηθικά και ατομικά στοιχεία, ψυχικά, συναισθηματικά, ελευθερία). Απαράβατος όρος τίθεται η οριοθέτηση της τελευταίας (ελευθερίας) μέχρι του σημείου όπου τα όρια ελευθερίας του άλλου ατόμου (όρ.: Το ισχύον Σύνταγμα της Ελλάδας, Αριστόβουλου Μάνεση, Συνταγματικά Δικαιώματα, τ. α', ατομικές ελευθερίες,

Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, εκδ. Σάκκουλα, σ. 129 επ., Δημ. Τσάτσου, Συνταγματικό Δίκαιο, τ. γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γεν. Μέρος, εκδ. Σάκκουλα 1988, Ευαγ. Βενιζέλου, Το Γενικό Συμφέρον και οι περιορισμοί των Συνταγματικών δικαιωμάτων, εκδ. Παρατηρητής, 1990, του ιδίου, Η ραδιοτηλεοπτική έκρηξη, Συνταγματικά πλαίσια και νομοθετικές επιλογές, 1989, σ. 30 επ., Β. Βαθρακοκοίλη, Αναλυτική Ερμ. ΑΚ, υπ' άρθρα 914, 919, 57).

(...) Η αίτηση, η οποία παραδεκτά φέρεται προς συζήτηση ενώπιον του δικαστηρίου τούτου, δικάζοντας κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων (άρθρα 686 επ. ΚΠολΔ) είναι νόμιμη, μη κατατείνουσα σε πλήρη ικανοποίηση του δικαιώματος και απορριπτομένων των ταναντία υποστηριζομένων από τους καθ' ων (άρθρα 731, 732, 692 παρ. 4 ΚΠολΔ, Π. Τζίφρα, Ασφαλιστικά Μέτρα, 1985, σ. 270 επ.). Υπέρ των αιτούντων παρενέβη προσθέτως, παραδεκτά, με δήλωσή του στο ακροατήριο το Σωματείο με την επωνυμία "Σ.Π.Τ.**" (Π. Τζίφρας, ό.π. σ. 33 επ.).

Η καθ' ης αρνείται την αίτηση. Υπέρ της καθ' ης παρενέβη προσθέτως, παραδεκτά, με δήλωσή της στο ακροατήριο, η ανώνυμη εταιρία με την επωνυμία "Ε.Τ.Κ.Κ.Π.**". Η αίτηση και οι υπέρ των αιτούντων και της καθ' ης πρόσθετες παρεμβάσεις, πρέπει να συνεκδικασθούν (246 ΚΠολΔ) να ερευνηθεί η υπόθεση για το κατ' ουσία βάσιμο αυτής. Από τις ένορκες καταθέσεις των μαρτύρων των διαδίκων (Γ.Π.** και Μ.Α.** καθ' ης) και από όλα τα έγγραφα, που προσκομίζουν οι διάδικοι, πιθανολογήθηκαν τα ακόλουθα: Η υπέρ της καθ' ης παρεμβαίνουσα Α.Ε. με την επωνυμία "Ε.Τ.Κ.Κ.Π.**" είναι η εκτελέστρια παραγωγός της τηλεοπτικής παραγωγής "b.b.**" στην Ελλάδα. Η προβολή της τηλεοπτικής αυτής παραγωγής γίνεται από τον τηλεοπτικό σταθμό της καθ' ης Α.** Η τηλεοπτική παραγωγή συνίσταται στην 23ωρη καθημερινή εικονοποίηση της συμβιώσεως 12 συμμετεχόντων ατόμων (6 ανδρών και 6 γυναικών), οι οποίοι επελέγησαν για να συγκατοικήσουν σε μία "οικία" πλατώ 200 τ.μ. περίπου, επί 112 ημέρες, χωρίς εξωτερική πληροφόρηση και επαφή, και οι, κατόπιν ψηφοφορίας, τέσσερις εξ αυτών εναπομείναντες θα λάβουν οι μεν τρεις από ένα αυτοκίνητο, ο δε τελευταίος χρηματικό έπαθλο ύψους 50.000.000 δραχμών. Ο τηλεοπτικός σταθμός της καθ' ης μεταδίδει καθημερινώς, στις 22 μ.μ. και επί μία ώρα, επιλεγμένα στιγμιότυπα από τη συγκατοίκηση των άνω ατόμων, τα

οποία με τη συναίνεσή τους συμμετέχουν ως "οιονεί" ηθοποιοί, υποδουόμενοι τον εαυτό τους, σε ένα "ιδιότυπο" μακρόβιο τηλεοπτικό παιχνίδι με πολλά στοιχεία θεατρικότητας. Πιθανολογείται από τα παραπάνω ότι αφ' ενός δεν προσβάλλεται η προσωπική ελευθερία των άνω ενηλίκων ατόμων (συμμετεχόντων), τα οποία επέλεξαν και συνήνεσαν στη συμμετοχή τους στο "b.b.**" και στη δημόσια προβολή στο τηλεοπτικό κοινό της εικόνας τους αυτής. Ο "αυτοπεριορισμός", με τον άνω περιγραφέντα τρόπο της προσωπικής ελευθερίας των συμμετεχόντων πιθανολογήθηκε ότι δεν προσκρούει σε καμία διάταξη του Σ ή των νόμων, είναι προσωπικό δικαίωμα των ιδίων ως φορέων και δικαιούχων και όχι των αιτούντων, οι οποίοι ουδέν έννομο δικαίωμα έχουν να αιτούνται την προστασία αυτών (συμμετεχόντων). Καθ' όσον δε αφορά τους λοιπούς ισχυρισμούς των (αιτούντων), από κανένα στοιχείο δεν πιθανολογήθηκε ότι η "εικονική καθημερινότητα" των συμμετεχόντων στο "b.b.**", τουλάχιστον έτσι όπως προβάλλεται από τα επιλεγμένα στιγμιότυπα ωριαίως καθημερινά από τον τηλεοπτικό σταθμό της καθ' ης, προσβάλλει τα κρατούντα χρηστά ήθη ή την προσωπικότητα των αιτούντων ως τηλεθεατών, πολλώ δε μάλλον κάποιο ατομικό τους δικαίωμα, αφού οι αιτούντες, ως ενήλικες, έχουν τη δυνατότητα της επιλογής ποιοτικότερων για τους ίδιους τηλεοπτικών προβολών, αντί της παρακολουθήσεως του από τον (ιδιωτικό) τηλεοπτικό σταθμό της καθ' ης προβαλλομένου, με την ένδειξη "απαραίτητη η γονική συναίνεση", "b.b.**". Συνεπώς, ως ασκούντες τη γονική μέριμνα επί των ανηλικών τέκνων τους και εν όψει της πιο πάνω ενδειξεως, μπορούν να ασκούν έλεγχο και εποπτεία επ' αυτών, ώστε να μην τους επιτρέπουν να παρακολουθούν την εκπομπή, αν κατά την κρίση τους δεν πρέπει. Κατ' ακολουθίαν, σύμφωνα και με όσα στις αρχικές σκέψεις της παρούσης περιλαμβάνονται, η αίτηση πρέπει, καθώς και η υπέρ αυτής πρόσθετη παρέμβαση, ν' απορριφθούν ως ουσιαστικά αβάσιμες.

Η εκατέρωθεν δικαστική δαπάνη πρέπει να συμψηφισθεί στο σύνολό της, λόγω της εύλογης αμφιβολίας των αιτούντων για την έκβαση της παρούσας δίκης (άρθρο 179 ΚΠολΔ).

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

**ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ**

ΤΗΣ

ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ:

ΤΟΠΟΣ:

Αθήνα

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

564

ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ:

1986

ΚΕΙΜΕΝΟ

■ Με την κρινόμενη αίτηση, που ασκήθηκε νομότυπα, ζητείται η ακύρωση της αποφάσεως Γ/71/9829/11.2.1982 της Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών (Φ.Ε.Κ./Β' 85/25.2.1982), με την οποία χαρακτηρίσθηκε ως έργο **τέχνης**, που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, κτίριο ιδιοκτησίας του αιτούντος ιδρύματος κείμενο στην κεντρική πλατεία της πόλεως Τρικάλων και στη γωνία των οδών 28ης Οκτωβρίου και Τιουσόν (πρώην Ερμού).

Η πρώτη από τις μνησθείσες διατάξεις (αρ.1 νόμου 1469/1950) ορίζει ότι "1. α)... β) η επισκευή, μεταρρυθμίσις, ως και η εκτέλεσις έργων συντηρήσεως οικοδομημάτων ή μνημείων μεταγενεστέρων του έτους 1830 χαρακτηριζομένων ως έργων **τέχνης** χρηζόντων ειδικής προστασίας, δια τα

οποία ήθελε κριθή επιβεβλημένη η θέσπισις ειδικής προστασίας, υπάγονται εις τας διατάξεις του άρθρου 52 του κωδ.Νόμου 5351 του 1932 "περί αρχαιοτήτων"...", κατά δε το τελευταίο αυτό άρθρο η επισκευή ή μετασκευή καλλιτεχνικών και ιστορικών μνημείων και οικοδομημάτων, παλαιότερων του

έτους 1830, γίνεται μόνο μετά από έγκριση της αρμοδίας αρχής που παρέχεται έπειτα από σχετική γνωμοδότηση. Αφετέρου, στη δεύτερη διάταξη

(άρ.4 παρ.1 του νόμου 622/1977) ορίζεται ότι "Δια Π.Δ/μάτων εκδιδομένων προτάσει του Υπουργού Δημοσίων Έργων κατόπιν ητιολογημένης εκθέσεως της

κατά περίπτωσιν αρμοδίας Υπηρεσίας, δύναται προς διατήρησιν ιδιαίτερου ιστορικού, λαογραφικού, πολεοδομικού, αισθητικού ή και αρχιτεκτονικού χαρακτήρος να χαρακτηρίζωνται κτίρια ως διατηρητέα ή Οικισμοί ή Τμήματα

αυτών ως Παραδοσιακοί και να θεσπιζώνται όροι και περιορισμοί δομήσεως διάφοροι των δια του παρόντος Π.Δ/τος καθοριζομένων τοιούτων. Η αρμοδιότητα δε αυτή του Υπουργού Δημοσίων Έργων μεταβιβάσθηκε στον Υπουργό Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, με το νόμο 1032/1980 "περί συστάσεως Υπουργείου Χωροταξίας κ.λ.π." (φ.57) και ήδη στον Υπουργό Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (νόμος 1558/1985

ΦΕΚ/Α'137).

Από τις ανωτέρω διατάξεις προβλέπεται η λήψη από τη Διοίκηση μέτρων, που

αποσκοπούν στη διατήρηση και προστασία της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομίας και γενικώτερα του πολιτιστικού περιβάλλοντος της Χώρας, και

για την οποία μάλιστα προστασία ειδικά εμερίμνησε το Σύνταγμα (βλ. άρ.24). Συγκεκριμένα, τα μέτρα αυτά μπορούν να επιβάλλονται αφενός σε

ωρισμένης χρονικής περιόδου οικοδομήματα και μνημεία που έχουν την μορφή "έργων **τέχνης**" και χρειάζονται ειδική προστασία και αφετέρου προκειμένου για κτίρια ή οικισμούς, οι οποίοι εμφανίζουν αξιόλογο χαρακτήρα, από άποψη ιστορική, λαογραφική, πολεοδομική, αισθητική ή αρχιτεκτονική.

Πρόκειται, επομένως, για μέτρα επιβαλλόμενα με διαφορετικά, για κάθε μια

από τις παραπάνω δύο περιπτώσεις, κριτήρια και από διαφορετικά όργανα, που το καθένα αποφασίζει με ιδιαίτερη διαδικασία. Ειδικότερα όμως, προκειμένης της επιβολής του πρώτου μέτρου, που αφορά στο χαρακτηρισμό

ως διατηρητέου κτιρίου ή μνημείου μεταγενεστέρου του 1830 και εμφανιζομένου ως έργου **τέχνης** το οποίο χρειάζεται ειδική προστασία, δεν

αποκλείεται να λαμβάνονται υπόψη, για το σκοπό αυτό, και να συνεκτιμούνται κριτήρια από τα προβλεπόμενα για τη λήψη του άλλου μέτρου, δηλαδή και πολεοδομικά, αισθητικά ή αρχιτεκτονικά, εφόσον τα κριτήρια αυτά κρίνονται, αιτιολογημένα, ότι, ενόψει της μορφολογίας των στοιχείων, στα οποία αφορούν, ή άλλων ιδιαίτερων γνωρισμάτων αυτών, προσδίδουν στο εν λόγω κτίριο ή μνημείο τον χαρακτήρα του έργου **τέχνης**,

δηλαδή ανθρώπινου δημιουργήματος ενδιαφέρουσας καλλιτεχνικής αξίας, που

προκαλεί στο θεατή αισθητική απόλαυση. Με την προσβαλλομένη απόφαση της Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών χαρακτηρίστηκε το κτίριο του αιτούντος ιδρύματος ως έργο **τέχνης**, που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, κατ' εφαρμογή του άρθρου 1 του νόμου 1469/1950, με την αιτιολογία ότι "αποτελεί αξιόλογο δείγμα νεοκλασσικής αρχιτεκτονικής με συμμετρικές συνθέσεις στις όψεις του και με ισορροπημένο όγκο ενταγμένο αρμονικά στον Πολεοδομικό ιστό της πόλης.

Στο ισόγειο παραστάδες διαμορφώνουν τοξοστοιχία πάνω από την οποία υπάρχει απλό μεταλλικό στέγαστρο. Στον όροφο μεταξύ των ανοιγμάτων υπάρχει μία σειρά από κεραμικές ψευδοπαραστάδες με ραβδώσεις και κορινθιακά επίκρανα, ενώ στο μεσαίο άνοιγμα κάθε όψεως προβάλλει μαρμάρινος εξώστης με χυτοσιδηρό κιγκλίδωμα". Αλλά τα αναφερόμενα στην

αιτιολογία αυτή στοιχεία αφορούν σε κριτήρια, που εμπίπτουν όχι στην εφαρμοσθείσα διάταξη (του άρθρου 1 του νόμου 1469/1950), αλλά στη διάταξη του άρθρου 79 παρ.6 του Γ.Ο.Κ. (όπως αντικαταστάθηκε), χωρίς παράλληλα να κρίνεται, με ειδικότερη αιτιολογία, όπως έπρεπε κατά την προηγούμενη σκέψη για να είναι επιτρεπτή η λήψη υπόψη από την Υπουργό

Πολιτισμού τέτοιων κριτηρίων, ότι τα παραπάνω περιγραφόμενα στην προσβαλλομένη απόφαση αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά στοιχεία προσδίδουν στο κτίριο, ενόψει της μορφολογίας και λοιπών χαρακτηριστικών των, την μορφή του έργου **τέχνης**. Επομένως η αιτιολογία αυτή δεν πληροί τους όρους του νόμου (αρ.1 νόμου 1469/1950) και για το λόγο αυτό, που βάσιμα προβάλλεται, πρέπει να ακυρωθεί η

προσβαλλομένη απόφαση και να γίνει δεκτή η κρινομένη αίτηση. ▣

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ:

ΤΟΠΟΣ: ΑΘΗΝΑ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ: 16
ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: 2003

ΚΕΙΜΕΝΟ

▣	Αριθμός	16/2003
ΤΟ	ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ	ΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ		ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ
		Ε'

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 22 Μαΐου 2002, με την εξής σύνθεση : Κ.Γ. Χαλαζωνίτης, Αντιπρόεδρος, Πρόεδρος του Ε' Τμήματος, Π. Πικραμμένος, Αγγ. Θεοφιλοπούλου, Σύμβουλοι, Β. Αραβαντινός, Κ. Κουσουλής, Πάρεδροι. Γραμματέας ο Β. Μαντζουράνης.

Για να δικάσει την από 20 Μαρτίου 2002 αίτηση: του Γ.Α., κατοίκου Πολυδρόσου Αττικής, οδός Υ.αριθμός ..., ο οποίος παρέστη με την Χρυσούλα Μουκίου (Α.Μ. 17174), που τον διόρισε με πληρεξούσιο, κατά του Υπουργού Πολιτισμού, ο οποίος παρέστη με την Αγγελική Καστανά, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους. Με την αίτηση αυτή ο αιτών επιδιώκει να ακυρωθεί η υπ' αριθμ. ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2119/6182/8.11.2001 απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού "περί χαρακτηρισμού κτιρίου ως διατηρητέου" και κάθε άλλη συναφής πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Παρέδρου Κ. Κουσουλή. Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε την πληρεξουσία του αιτούντος, η οποία ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και την αντιπρόσωπο του Υπουργού, η οποία ζήτησε την απόρριψή της. Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου

κ α ι
 Α φ ο ύ μ ε λ έ τ η σ ε τ α σ χ ε τ ι κ ά έ γ γ ρ α φ α
 Σ κ έ φ θ η κ ε κ α τ ά τ ο ν Ν ό μ ο

1. Επειδή, για την άσκηση της υπό κρίση αιτήσεως κατεβλήθη το νόμιμο παράβολο (υπ' αριθμ. 565974, 893162, 53160 ειδικά έντυπα παραβόλου).
2. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται η ακύρωση της ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2119/6182/8.11.2001 (Β' 1561) του Υπουργού Πολιτισμού, με την οποία χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο και έργο **τέχνης** ▣ μέγαρο στη Θεσσαλονίκη επί της οδού Κ.Δ. ..., του οποίου ο αιτών φέρεται συνιδιοκτήτης.

3. Επειδή, κατά το άρθρο 1 του Ν. 1469/1950 "περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων **Τέχνης** ▣ μεταγενεστέρων του 1830" (ΦΕΚ 169 Α)" Ι. α) β) η επισκευή, μετασκευή και οιαδήποτε εσωτερική ή εξωτερική διαρρύθμισης, ως και η εκτελέσεις

έργων συντηρήσεως οικοδομημάτων ή μνημείων μεταγενεστέρων του έτους 1830 χαρακτηριζομένων ως έργων «τέχνης» κρηζόντων ειδικής προστασίας, υπάγονται εις τας διατάξεις του άρθρου 52 του Κωδ. ν. 5351 του 1932 .. 2. Ο κατά την προηγουμένη παράγραφον χαρακτηρισμός τόπου ή έργου ενεργείται διά πράξεως του Υπουργού Προεδρίας της Κυβερνήσεως (ήδη Πολιτισμού και Επιστημών), δημοσιευομένης διά της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως και εκδιδομένης μετά σύμφωνον γνώμην (η οποία έχει μετατραπεί σε απλή με το άρθρο 2 του Ν. 654/1977) του αρχαιολογικού συμβουλίου". Στο άρθρο 5 του Ν. 1469/1950 ορίζεται ότι "Εις την κατηγορίαν των καλλιτεχνικών και ιστορικών μνημείων και οικοδομημάτων παλαιότερων του 1830 (άρθρ. 52 του κωδικοποιηθέντος Ν. 5351 "περί αρχαιοτήτων") δύναται να υπαχθώσι και κτίσματα έχοντα ιστορικήν σπουδαιότητα, νεώτερα του έτους 1830 ως και ιστορικοί τόποι. Προς τούτο δέον προηγουμένως να χαρακτηρισθώσιν ως ιστορικοί τόποι διά πράξεως του Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών εκδιδομένης μετά σύμφωνον γνώμην του Αρχαιολογικού Συμβουλίου και δημοσιευομένης εις την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. 2. Επί των κατά τα ως άνω χαρακτηριζομένων ως ιστορικών οικοδομημάτων ή ως ιστορικών τόπων εφαρμόζονται άπασαι αι περί καλλιτεχνικών και ιστορικών μνημείων και οικοδομημάτων παλαιότερων του έτους 1830 διατάξεις των κωδικοποιηθέντος Νόμου 5351 "περί αρχαιοτήτων". Με το νεώτερο υπ αριθμ. 161/1984 Π.Δ/γμα περί ανακατανομής αρμοδιοτήτων των Υπουργείων Πολιτισμού και Επιστημών και Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (ΦΕΚ Α' 54) ωρίσθησαν, μεταξύ άλλων, τα εξής : Άρθρο 1. Στο Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, εκτός από τις αρμοδιότητες που προβλέπονται από το άρθρο 5 του Π.Δ. 574/ 1982,... υπάγονται και οι ακόλουθες, που μεταφέρονται από το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών: α... β... γ. Η προστασία των τόπων που χαρακτηρίζονται ή έχουν ήδη χαρακτηρισθή από το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών ως ιστορικοί, καθώς και η έγκριση για εκτέλεση οποιουδήποτε έργου σ' αυτούς τους τόπους (άρθρο 5 του Ν. 1469/50). Οι όροι και περιορισμοί δόμησης στους ιστορικούς τόπους ορίζονται από τον Υπουργό Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, μετά από προηγούμενη γνωμοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, που διατυπώνεται μέσα σε προθεσμία δύο μηνών από την υποβολή του σχετικού ερωτήματος. Μετά την πάροδο της προθεσμίας αυτής νομίμως ορίζονται οι όροι και περιορισμοί δόμησης χωρίς τη γνωμοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών. Άρθρο 2. Η απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών για το χαρακτηρισμό ιστορικών τόπων εκδίδεται μετά από γνώμη του Υπουργείου Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, που διατυπώνεται μέσα σε προθεσμία ενός μηνός. Το τελευταίο υπεδάφιο του εδαφίου γ του προηγουμένου άρθρου ισχύει αναλόγως και στην περίπτωση αυτή". Εξ άλλου, σύμφωνα με το άρθρο 2, εδ. δ, του π.δ. 358/1986 (Α' 158) στο Υπουργείο Βόρειας Ελλάδας (ήδη Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης) περιέρχονται από τις αρμοδιότητες που ασκεί το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, μεταξύ άλλων, "γγ. Ο χαρακτηρισμός τόπων που παρουσιάζουν ιδιαίτερο φυσικό κάλλος, ο καθορισμός όρων και περιορισμών δόμησής τους και η έγκριση για ανέγερση οικοδομημάτων στους τόπους αυτούς, με εξαίρεση τους ιστορικούς και τους αρχαιολογικούς (άρθ. 1 παρ. 1 και 2 του Ν. 1469/1950 (ΦΕΚ 169 και άρθ. 1 περ. α και β του Π.Δ. 161/1984 (ΦΕΚ 54). δδ) Η προστασία των τόπων που χαρακτηρίζονται ή έχουν χαρακτηρισθεί ήδη από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικοί, καθώς και ο ορισμός όρων και περιορισμών δόμησης αυτών (άρθ. 1 περ. γ του Π.Δ. 161/1984)".

4. Επειδή, από τις διατάξεις του άρθρου 2 του π.δ. 161/1984, οι οποίες δεν προκύπτει ότι έχουν τροποποιηθεί ή αντικατασταθεί από τις διατάξεις του π.δ. 358/1986, συνάγεται ότι σε περίπτωση κηρύξεως ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου κτιρίου, κειμένου εντός της χωρικής αρμοδιότητας του Υπουργείου Μακεδονίας Θράκης, απαιτείται γνωμοδότηση του

Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

5. Επειδή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, η 4η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού με το υπ' αριθ. 608/17.0.2000 έγγραφό της ζήτησε να γνωμοδοτήσει η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού του Υπουργείου Μακεδονίας - Θράκης, η οποία, όπως βεβαιώνεται στο 3762/21.5.2002 έγγραφό της προς το Συμβούλιο της Επικρατείας, το έθεσε στο Αρχείο θεωρώντας ότι δεν έχει τη σχετική αρμοδιότητα. Υπό τα δεδομένα αυτά και εν όψει όσων έγιναν δεκτά στην αμέσως προηγούμενη σκέψη είναι βάσιμος ο λόγος, με τον οποίο προβάλλεται ότι δεν ελήφθη η προβλεπόμενη από τις διατάξεις της παρ. 2 του π.δ. 161/ 1984 γνωμοδότηση του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων προκειμένου περί χαρακτηρισμού κτιρίου ως ιστορικού και είναι για τον λόγο αυτό ακυρωτέα η προσβαλλόμενη πράξη, κατά το μέρος που με αυτή το συγκεκριμένο κτίριο κηρύσσεται ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο, παρελκούσης ως αλυσιτελούς της εξετάσεως των λοιπών λόγων που στρέφονται κατά του ιδίου σκέλους της προσβαλλομένης αποφάσεως.

6. Επειδή, κατά την έννοια των διατάξεων του ν. 1469/1950 που μνημονεύονται στις πιο πάνω σκέψεις, είναι δυνατόν να υπαχθούν στο ειδικό καθεστώς προστασίας του ν. 5351/1932 δύο κατηγορίες κτισμάτων, μεταγενεστέρων του έτους 1830 : αφ' ενός μεν εκείνα τα οποία χαρακτηρίζονται ως "έργα **τέχνης**, χρήζοντα ειδικής προστασίας" (άρθρον 1), αφ' ετέρου δε εκείνα τα οποία έχουν "ιστορικήν σπουδαιότητα" (άρθρον 5) και τα οποία δεν απαιτείται προηγουμένως να κηρυχθούν ιστορικοί τόποι, εφ' όσον η κήρυξη αυτή αφορά τους τόπους και μόνο. Και για μεν τα χαρακτηριζόμενα ως "έργα **τέχνης**" οικοδομήματα πρέπει αυτά να συγκεντρώνουν τα ιδιαίτερα εκείνα στοιχεία, τα οποία προσδίδουν σε αυτά τον χαρακτήρα του έργου **τέχνης**, δηλαδή ανθρωπίνου δημιουργήματος με καλλιτεχνική ιδιαιτερότητα που προκαλεί στο θεατή αισθητική απόλαυση (βλ. ΣτΕ 564, 3027/1986, 6478/1995 και την εισηγητική έκθεση του Ν. 1649/50 : "... η δι' αισθητικούς λόγους διατήρησις των παρουσιαζόντων ιδιάζον και χαρακτηριστικόν αρχιτεκτονικόν ενδιαφέρον οικοδομημάτων ...") για δε τα κτίσματα τα υπαγόμενα στη δεύτερη κατηγορία πρέπει αυτά να συνδέονται κατ' αρχήν με σπουδαίο ιστορικό γεγονός ή με προσωπικότητα του ιστορικού βίου, χωρίς να αποκλείεται όμως να υπαχθούν στην κατηγορία αυτή και οικοδομήματα που έχουν σπουδαιότητα για την ιστορία της αρχιτεκτονικής. Στην τελευταία περίπτωση πρέπει να συντρέχει οπωσδήποτε και η προϋπόθεση της ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας του έργου, υπό την έννοια που έχει εκτεθεί για την πρώτη κατηγορία. Οι εκτεθείσες προϋποθέσεις ελέγχονται από το διοικητικό δικαστή επ' ευκαιρία προσβολής των οικείων διοικητικών πράξεων και μάλιστα τόσο από την άποψη της πληρότητας της αιτιολογίας όσο και από την άποψη της ορθής υπαγωγής στις χρησιμοποιούμενες από το νόμο έννοιες, ιδιαίτερος δε εφ' όσον ο δικαστής διαπιστώσει παράβαση των κανόνων της κοινής πείρας από τη διοικητική αρχή κατά την υπαγωγή του πραγματικού στην οικεία νομική έννοια (βλ. και ΣτΕ 6478/1995).

7. Επειδή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, μετά από αίτηση της συνιδιοκτήτριας ακινήτου, κειμένου στη Θεσσαλονίκη επί της οδού Κ.Δ. .., Α.Α.-Γ. ο αρχιτέκτων μηχανικός Α.Π. με την από του Οκτωβρίου 2000 εισήγησή του πρότεινε τον χαρακτηρισμό ως άνω κτιρίου ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου και ως έργου **τέχνης** με την αιτιολογία ότι αποτελεί ένα από τα καλύτερα διατηρούμενα μέχρι σήμερα δείγματα αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου (1928) και ακολουθεί απλοποιημένα πρότυπα του εκλεκτισμού υπακούοντας σε κανόνες συμμετρίας, ευμετρίας και αναλογιών. Η εισήγηση συνοδεύεται από σημείωμα με βιογραφικά στοιχεία του Ε.Α., αρχικού ιδιοκτήτη, φωτογραφίες του κτιρίου και του Ε.Α., καθώς και σχέδια, προβαίνει δε σε αναλυτική

